

Cross-Cultural Dialogue: Case Studies from an Intellectual Autobiography

Chetana Nagavajara

Dr.phil. (Comparative Literature),

Emeritus Professor, Silpakorn University

E-mail : chetanan@hotmail.com

3

ปีที่ 23

ฉบับที่ 1

ม.ค.

-

พ.ย.

2560

Abstract

The concept of “dialogue” in the present article is multifaceted. It embraces personal communication, academic exchange. (face-to-face, print and online), “imaginary dialogue” between partners separated by spatial and temporal distance (as constructed by scholars), and such non-verbal medium as music. The emphasis on cross-cultural dialogue is in consonance with the author’s specialization in Modern Languages and Comparative Literature, as he refers to his experience of publishing academic works in the West, in Western languages and on Western subjects. It can be observed that contributions of quality by non-native speakers are recognized by native speakers, as may be witnessed in the fields of German Studies and Thai Studies, which have become “international” disciplines. Case studies related to the author’s own research defy

the simplistic notion of immediate or short-term impact either in the academic world or in society. Both obsolescence and breakthrough are phenomena that must be handled with extreme caution in the humanities which operate on long-term assimilation requiring meticulous analysis and deep reflection. The author demonstrates this long-term process with the case of the German Romantic thinker, critic and scholar, August Wilhelm Schlegel, whose latest “rebirth” is propelled by the monumental research work of a British Germanist, who also draws extensively on the present author’s monograph published 51 years ago. The author concludes his argument with a philosophical-cum-theological proposition: a commitment to cross-cultural dialogue is concomitant with the learning and mastery of foreign languages, which may be interpreted as a liberation (however partial) from “the Curse of Babel”

Keywords: Dialogue, Cross-cultural dialogue, Research, Research impact, Foreign languages, Humanities, August Wilhelm Schlegel, The “Curse of Babel”

ทวิวัจนข้ามชาติ: กรณีศึกษาเชิงอัตชีวประวัติทางวิชาการ

เจตนา นาควัชระ

Dr.phill. (วรรณคดีเปรียบเทียบ), ศาสตราจารย์เกียรติคุณ

มหาวิทยาลัยศิลปากร

E-mail: chetanan@hotmail.com

5

ปีที่ 23

ฉบับที่ 1

ม.ค.

-

เม.ย.

2560

บทคัดย่อ

มโนทัศน์ที่ว่าด้วย “ทวิวัจน” ในบทความนี้มีหลากหลาย ซึ่งรวมถึงการสื่อสารกันในระดับบุคคล การแลกเปลี่ยนทางวิชาการ (ด้วยวิธีการ “มนุษย์สัมพันธ์ มนุษย์” ด้วยสิ่งพิมพ์ และด้วยกลไกของโลกเสมือน) “ทวิวัจนในจินตนาการ” ระหว่างคู่สนทนาที่อยู่ห่างไกลกันทั้งในมิติของสถานที่และเวลา และรวมไปถึงการใช้สื่อที่มีใช้ภาษาเช่นดนตรี การเน้นทวิวัจนในลักษณะข้ามวัฒนธรรมสอดคล้องกับความเชี่ยวชาญของผู้เขียนเองในสาขาวิชาภาษาปัจจุบันและวรรณคดีเปรียบเทียบ โดยที่ผู้เขียนอ้างถึงผลงานตีพิมพ์ของตนเองในประเทศตะวันตกที่เขียนเป็นภาษาตะวันตกและมีเนื้อหาเกี่ยวกับโลกตะวันตก เป็นที่สังเกตได้ว่างานวิชาการที่มีคุณภาพซึ่งสร้างขึ้นโดยนักวิชาการต่างชาติก็ได้รับการ

ยอมรับจากเจ้าของวัฒนธรรมตะวันตกต้นกำเนิดเอง ดังตัวอย่างที่เห็นได้จากเยอรมันศึกษาและไทยศึกษา ซึ่งถือได้ว่าเป็นวิทยาการที่มีความเป็นนานาชาติ กรณีศึกษาจากประสบการณ์ของผู้เขียนเป็นหลักฐานที่ค้านการด่วนสรุปว่างานวิจัยจะต้องส่งผลกระทบได้ทันทีในระยะเวลาอันสั้นทั้งในวงวิชาการและในสังคม การพูดถึงงานวิชาการว่าตกยุคไปแล้วหรือเป็นการค้นพบใหม่สุด จะต้องกระทำด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่งในกรอบของมนุษยศาสตร์ เพราะวิทยาการด้านนี้ดำเนินไปได้ด้วยการซึมซับในระยะยาว ซึ่งเรียกร่องการวิเคราะห์อย่างละเอียดถี่ถ้วนและการครุ่นคิดพินิจกันอันลึกซึ้ง ผู้เขียนพิสูจน์แนวคิดที่ว่าด้วยกระบวนการที่ต้องใช้เวลาที่นานี้ด้วยกรณีตัวอย่างของนักคิดนักวิจารณ์และนักวิชาการยุคโรแมนติก เอากุสต์ วิลเฮล์ม ชเลเกล ผู้ซึ่งกำลัง “เกิดใหม่” ได้ด้วยอาณิสย์ของงานวิชาการอันยิ่งใหญ่ของนักวิจัยด้านเยอรมันศึกษาชาวอังกฤษ นักวิชาการท่านนี้ยอมรับว่าได้รับประโยชน์เป็นอย่างมากจากงานวิจัยของผู้เขียน บทความนี้ให้ข้อสรุปที่มีนัยเชิงปรัชญาและทฤษฎีว่า ความผูกพันกับทวิวจน์ข้ามวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับการเรียนรู้และความสามารถในการใช้ภาษาต่างประเทศ ซึ่งอาจจะตีความได้ว่าเป็นการปลดปล่อย (แม้จะเป็นไปได้ในวงจำกัด) จาก “คำสาปที่ว่าด้วยหอคอยบาเบล” ตามคติทางคริสต์ศาสนา

คำสำคัญ: ทวิวจน์, ทวิวจน์ข้ามวัฒนธรรม, การวิจัย, ผลกระทบของงานวิจัย, ภาษาต่างประเทศ, มนุษยศาสตร์, เอากุสต์ วิลเฮล์ม ชเลเกล (August Wilhelm Schlegel), คำสาปที่ว่าด้วยหอคอยบาเบล (The Curse of Babel)

ความเป็นนานาชาติทางวิชาการ

บทความนี้เรียบเรียงจากการบรรยายในการเปิดตัวหนังสือของผู้เขียน ชื่อ *การวิจารณ์กับทวิวิจน์ข้ามชาติ* ในกรอบของการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในหัวข้อ “เครือข่ายการวิจารณ์ ศิลปะ: การวิจัยและพัฒนา” เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2560 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ผู้เขียนใคร่ขออนุญาตให้ข้อคิดเพิ่มเติมบางประการนอกเหนือไปจากการแนะนำหนังสือดังกล่าว โดยที่บทความนี้จะใช้ประสบการณ์ทางวิชาการส่วนตัวเป็นรากฐานในการแสวงหาหลักการทั่วไป จึงขอใช้ชื่อรองของบทความว่า “กรณีศึกษาเชิงอัตชีวประวัติทางวิชาการ” ประเด็นแรกที่ใคร่ขอกกล่าวถึงคือ ผู้เขียนเป็นครูภาษาต่างประเทศโดยอาชีพ และได้เล่าเรียนมาในสาขาวรรณคดีเปรียบเทียบจากรากฐานวรรณคดีของชาติตะวันตก แต่งานวิชาการที่ได้ทำต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาร่วมครึ่งศตวรรษส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาปรากฏการณ์และผลงานทางศิลปะในลักษณะข้ามวัฒนธรรม นั่นคือ ข้ามพรมแดนระหว่างไทยกับตะวันตก การทำงานในลักษณะนี้จำเป็นที่จะต้องใช้ความรู้ด้านตะวันตกที่มีอยู่และที่ศึกษาเพิ่มเติมต่อเนื่องมาผนวกกับความรู้เกี่ยวกับ “แผ่นดินแม่” ที่ได้มาจากการได้สัมผัสกับบ้านเกิดของตนโดยตรง และได้ศึกษาวิชาการที่เกี่ยวกับไทยมาบ้างก่อนที่จะได้ไปศึกษาต่อในยุโรป และได้ศึกษาเพิ่มเติมด้วยตนเองตามอัธยาศัย รวมทั้งการได้สนทนากับผู้รู้เรื่องเมืองไทยในสาขาต่างๆ จนได้รับเชิญให้ไปแสดงปาฐกถา นำในหัวข้อ “Literature in Thai Life: Reflections of a Native” (วรรณคดีในชีวิตไทย) ในการประชุมไทยศึกษานานาชาติ ที่มหาวิทยาลัยลอนดอน เมื่อ ค.ศ. 1993¹

การทำงานในรูปของทวิวิจน์ข้ามชาติที่กล่าวมานี้ ผู้เขียนเองมีอาจตัดสินใจได้ว่าเป็นการสร้างองค์ความรู้ที่ยังประโยชน์ต่อวงวิชาการมากน้อยเพียงใด และก็คงจะจำเป็นอย่างยิ่งของนักวิชาการบางท่านที่ได้ศึกษาวิเคราะห์งานของผู้เขียนเอาไว้ว่าเป็นระบบ หนึ่งในบรรดานักวิชาการเหล่านั้น คือ Eberhard Lämmert (ค.ศ.1924-2015) ศาสตราจารย์

ชาวเยอรมันด้านวรรณคดีเปรียบเทียบและวรรณคดีเยอรมัน และอดีตอธิการบดีแห่ง Free University Berlin ซึ่งได้ให้ความกรุณาศึกษางานของผู้เขียนที่เขียนเป็นภาษาตะวันตกทั้งหมดเอาไว้และเสนอบทวิเคราะห์เป็นครั้งแรกในหัวข้อ “เจตนา นาควัชร: ผู้เชื่อมประสานระหว่างวัฒนธรรม” ในหนังสือว่าด้วยวัฒนธรรมและการวิจารณ์: วิวาทะกับเจตนา นาควัชร” (พ.ศ. 2545)² และนักวิชาการท่านเดียวกันก็ได้วิเคราะห์งานของผู้เขียนเพิ่มเติมในคำประกาศเกียรติคุณ ในวาระที่มหาวิทยาลัยทือบิงเงนมอบปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ให้แก่ผู้เขียน เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2552³ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่า การทำงานวิชาการเชิงเปรียบเทียบนั้นจะต้องขึ้นอยู่กับสาระทางวิชาการที่ได้รับการยอมรับจากทั้งสองฝ่าย ประเด็นนี้เองเป็นประเด็นที่ผลักดันให้ผู้เขียนพยายามชักชวนเพื่อนร่วมอาชีพชาวไทยให้แสดงความกล้าในการที่จะเสนอความเห็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาติอื่น ถ้ามีความแน่ใจพอว่าจะได้ศึกษาวัฒนธรรมนั้นๆ มาอย่างถ่องแท้แล้ว ผู้เขียนได้แสดงทัศนะเชิงวิพากษ์เอาไว้ในบทความเรื่อง “ความเบิกบานของอาจารย์ภาษาต่างประเทศ”⁴ ว่าครูภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะครูภาษาตะวันตกชาวไทยยังเดินตามทางของเจ้าของวัฒนธรรมมากเกินไป โดยไม่พยายามที่จะหามุมมองใหม่ที่มาจาก “ความเป็นอื่น” บางลักษณะที่อาจก่อให้เกิดนวัตกรรมทางวิชาการขึ้นได้บ้าง สำหรับการศึกษาภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมเยอรมันนั้น นักวิชาการเยอรมันเองนับเวลาต่อเนื่องเป็นศตวรรษแล้วก็ใจกว้างพอที่จะรับฟังข้อคิดเห็นจากนักวิชาการต่างประเทศในด้านเยอรมันศึกษา จึงเกิดมนทัศน์ “Auslandsgermanistik” ขึ้นมาคือหมายถึงเยอรมันศึกษาโดยชาวต่างประเทศ ดังนั้นมุมมองที่แตกต่างออกไปจากเจ้าของวัฒนธรรมอาจถือได้ว่าเป็นการสร้างความมั่งคั่งทางปัญญาให้แก่ทั้งสองฝ่าย

เกี่ยวกับเรื่องนี้ ผู้เขียนได้วิเคราะห์ประเด็นไว้อย่างพิสดารพอสมควรแล้ว ในบทความชื่อ “Mehrfach entfremdet: Möglichkeiten der wechselseitigen Bereicherung der ausländischen Germanistiken” (ไกลจากต้นตอหลาย

ทบทวน: ความเป็นไปได้ที่เยอรมันศึกษาของต่างชาติจะสร้างความมั่งคั่งให้
แก่กัน) ซึ่งได้เสนอในการประชุมนานาชาติด้านเยอรมันศึกษา ณ กรุงไทเป
เมื่อ ค.ศ. 2001 นอกเหนือจากเรื่องของปฏิสัมพันธ์ระหว่างเยอรมันศึกษา
ในประเทศต่าง ๆ แล้ว ผู้เขียนยังได้นำหลักฐานมายืนยันว่า นักวิชาการ
เยอรมันเองนอกจากจะให้การยอมรับเยอรมันศึกษาของต่างชาติแล้ว ยิ่งไป
กว่านั้นยังสำนึกบุญคุณของเพื่อนร่วมงานชาวต่างประเทศ ที่ช่วยให้พวกเขา
คือนักวิชาการชาวเยอรมันเอง พบทางที่จะฝ่าวิกฤตที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจาก
การที่เยอรมันศึกษาได้ตกไปเป็นเครื่องมือของทรราชในยุคนาซีไปได้ ดังที่
ศาสตราจารย์ Eberhard Lämmert ได้กล่าวไว้อย่างตรงไปตรงมาว่า “การปรับ
ตัวของเยอรมันศึกษาของเยอรมันหลังจากที่ได้รับการปลดปล่อยจากการ
กดขี่ของพวกนาซีเหตุใดจะเป็นไปไม่ได้เลย ถ้าไม่ได้รับการชี้ทางจากผลงาน
ของนักวิชาการชาวต่างประเทศ และนักวิชาการชาวเยอรมันเองที่ได้ลี้ภัยไป
อยู่ในต่างประเทศ... การได้อ่านงานวิชาการเหล่านี้ ซึ่งเขียนจากมุมมองที่แตก
ต่างออกไปจากมุมมองของเยอรมันเอง (นับว่าเป็น) การช่วยเหลืออันสำคัญ
ยิ่งในการถ่วงทางให้ (นักวิชาการเยอรมัน) สามารถกลับไปหาชนบททาง
วรรณศิลป์ของตนเองได้ และยิ่งไปกว่านั้นยังมีที่ยืนบนฐานของความสัมพันธ์
ใหม่ที่มีต่อประวัติศาสตร์ของชาติของตนเอง”⁵ นักวิชาการที่มองทะเลหมอก
ควันของความเป็นเยอรมัน (ที่ถือกันว่ายิ่งใหญ่) และได้พบความเป็นจริงใน
ลักษณะเช่นนี้ก็มิได้อยู่เป็นจำนวนไม่น้อย และผู้เขียนเองในฐานะนักวิชาการ
ชาวต่างประเทศในด้านเยอรมันศึกษาก็ได้รับานิสงส์ของความเป็นนัก
วิชาการที่แท้จริงของท่านเหล่านี้ บทความของผู้เขียนเรื่อง “ความเบิกบาน
ของอาจารย์ภาษาต่างประเทศ” เขียนขึ้นก็ด้วยแรงกระตุ้นจากเยอรมันศึกษา
ของเยอรมันที่ได้ค้นพบแสงสว่างทางปัญญา และช่วยให้เยอรมันศึกษาของ
ชาติอื่นๆ มีโอกาสได้รับผลของการค้นพบนั้นด้วย

สำหรับประเด็นสืบเนื่อง ผู้เขียนใคร่ขอเล่าประสบการณ์ส่วนตัวในการ
ติดต่อกับวารสารทางวิชาการของเยอรมันฉบับหนึ่ง ชื่อ *Weimarer Beiträge*
ซึ่งรับบทความของผู้เขียนในหัวข้อที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมและวรรณคดี

เยอรมันและเปรียบเทียบกับลงพิมพ์ต่อเนื่องกันอยู่หลายฉบับ ครั้งหนึ่งเมื่อผู้เขียนไปเยี่ยมสำนักงานของวารสารดังกล่าว ก็พบว่ามีคนทำงานประจำเพียง 1 คนคือ ตัวบรรณาธิการเอง ซึ่งเป็นอาสาสมัครเข้ามารับทำงานนี้ด้วยใจรัก โดยไม่มีค่าตอบแทน เธอเป็นสุภาพสตรีที่มีความนุ่มนวล เป็นกันเอง และใจกว้างพอที่จะรับฟังความเห็นจากผู้อื่น โดยเฉพาะนักวิชาการชาวต่างประเทศ ก่อนที่เธอจะเกษียณตัวเองไปเมื่อ 3 ปีที่แล้ว ผู้เขียนมักจะแวะเวียนเข้าไปสนทนากับเธอทุกครั้งที่ได้มีโอกาสเดินทางไปกรุงเบอร์ลิน ครั้งหนึ่งเธอบอกกับผู้เขียนอย่างตรงไปตรงมาว่า กองบรรณาธิการยินดีรับพิมพ์งานวิชาการของผู้เขียนเสมอ เพราะผู้เขียนมองวัฒนธรรมเยอรมันและวัฒนธรรมตะวันตกด้วยสายตาของตัวเอง ซึ่งแตกต่างจากนักวิชาการชาวต่างประเทศจำนวนมากที่พยายามจะเดินตามแนวคิดและขนบวิชาการของเยอรมันและของตะวันตก ข้อคิดของเธอไม่ได้ทำให้ผู้เขียนเกิดความหยิ่งผยองในทางวิชาการแต่ประการใด แต่เป็นกำลังใจอันมหาศาลที่กระตุ้นให้ผู้เขียนมั่นใจว่าควรจะทำหน้าที่ของครูภาษาตะวันตกต่อไปด้วยใจรัก และด้วยความมั่นใจพอสมควรว่า ความคิดที่แตกต่างออกไปจากต้นแบบของเจ้าของภาษาหรือเจ้าของวัฒนธรรม ไม่จำเป็นต้องถูกจัดว่าเป็นความเข้าใจผิดหรือเป็นความเข้าใจไขว้เขว

เมื่อกลับมาพิจารณาเรื่องนี้ก็อดไม่ได้ที่จะทวนความจำย้อนกลับไปเป็นเวลาคี่งศตวรรษ เมื่อวิทยานิพนธ์ของผู้เขียนที่ว่าด้วยอิทธิพลของนักวิจารณ์และนักวิชาการชาวเยอรมัน เอากุสต์ วิลเฮล์ม ชเลเกล (August Wilhelm Schlegel: ค.ศ. 1767-1845) ที่มีต่อนักคิดและนักประพันธ์ฝรั่งเศสในยุคโรแมนติกได้รับการสนับสนุนจากอาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ให้ได้รับการตีพิมพ์เป็นหนังสือเล่มในปี ค.ศ. 1966 คือ 1 ปีหลังจากที่จบการศึกษาในคำนำที่อาจารย์ Kurt Wais เขียนให้กับสำหรับหนังสือเล่มนั้น ท่านไม่ลังเลที่จะตอกย้ำว่า โจทย์ของงานวิชาการชิ้นนี้เป็นโจทย์ที่ทั้งนักวิชาการเยอรมันและนักวิชาการฝรั่งเศสเองไม่สามารถที่จะตอบได้ด้วยความเป็นกลาง เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับอิทธิพลของชาติหนึ่งที่มีต่ออีกชาติหนึ่ง และ

ประวัติศาสตร์ล่าสุดของยุโรปที่ต้องจ่อจมไปกับความหายนะอันเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ทำให้ความบาดหมางทางการเมืองกลายเป็นอุปสรรคในการแสวงหาความเที่ยงตรงทางวิชาการไปโดยปริยาย งานที่นักวิชาการจากประเทศโพ้นทะเลเขียนขึ้นในหัวข้อที่ยากยิ่งนี้จึงกลายเป็นกระบวนการสมานแผลระหว่างสองชาติไปโดยปริยาย ศาสตราจารย์ Kurt Wais ใช้คำพูดว่า “ความสงบทางใจที่ (นักวิชาการชาวไทยผู้นี้) นึกติดตัวมาจากบ้านเกิดเมืองนอนที่เมืองไทยของเขา”⁶ ยังประโยชน์ทางวิชาการได้อย่างมหาศาล ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ก็เพื่อจะพยายามยืนยันว่า นักวิชาการที่ใจกว้างพอที่จะรับข้อจำกัดของตนและพร้อมที่จะให้โอกาสกับนักวิชาการต่างแดนนั้นมืออยู่จริงและทุกวันนี้ก็ยังมีอยู่

ในบริบทของการศึกษาในลักษณะข้ามชาติ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่นักวิชาการไทยจะต้องกล่าวถึงคุณูปการของ *ไทยศึกษานานาชาติ* (International Thai Studies) ซึ่งช่วยให้การศึกษาเรื่องของไทยในบางแง่มุมกว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งกว่าที่นักวิชาการไทยเองจะทำได้ ถ้าจะสาวประวัติศาสตร์ของ “ไทยศึกษา” ย้อนหลังไปจริงๆ เราก็คงจะเสี่ยงไม่ได้ที่จะกล่าวถึงบันทึกและหนังสือของบาทหลวงและอาคันตุกะชาวตะวันตกที่เขียนขึ้นไว้ตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่ไทยศึกษาที่เป็นวิชาการจริงๆ น่าจะเริ่มจากช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งดูจะเป็นไปในกระแสของอาณานิคมศึกษา (area studies) ที่เกิดขึ้นในช่วงเดียวกันด้วย เหตุผลทางการเมืองก็คงมีอยู่ และก็มีนักวิชาการอเมริกันบางคนที่ยอมรับสารภาพว่า เขาทำงานให้กับหน่วยสืบราชการลับ CIA แต่ในฐานะที่เป็นคนไทย เราก็คงจะอดหัวเราะไม่ได้ว่า ความลับในบ้านเราที่ต้องมาสืบหากันด้วยกลไกของการสืบราชการลับนั้นมีมากนักหรือ อาณิสสทางวิชาการเป็นสิ่งที่เราสนใจมากกว่า และเราก็พร้อมที่จะยอมรับว่า การที่นักวิชาการชาวต่างชาติสร้างคุณูปการอันมากมายให้แก่การศึกษาเรื่องของไทยในด้านขององค์ความรู้ นั้นก็เป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ ภาษาศาสตร์ยุคใหม่จะเกิดขึ้นในประเทศไทยไม่ได้เลยถ้าไม่มีนักวิชาการชาวต่างประเทศมาช่วยสร้างงานบุกเบิกเอาไว้ แต่

สิ่งที่น่าสนใจยิ่งก็คือมุมมองใหม่ที่นักวิชาการชาวต่างประเทศให้ไว้ ตัวอย่างที่โดดเด่นที่สุดน่าจะมาจากอินโดนีเซียศึกษา ผู้เขียนอำนาจของนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน Clifford Geertz (ค.ศ. 1926-2006) ด้วยความพิศมัย เพราะเป็นผู้ซึ่งสามารถตีความปรากฏการณ์ของการชนไก่ในเกาะบาหลีว่าเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นวัฒนธรรมของบาหลีในวงกว้างได้ ในบทความอันเป็นที่รู้จักกันดีชื่อ “Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight” (1972) เช่นเดียวกับนักวิชาการทางด้านไทยศึกษา Benedict Anderson (ค.ศ. 1936-2015) ซึ่งสามารถเริ่มต้นการวิเคราะห์สังคมไทยจากภาพยนตร์เรื่อง “มือปืน” แล้วขยายภาพให้กว้างขึ้นในรูปแบบของประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองของไทยยุคใหม่ ซึ่งชนชั้นกลาง (bourgeoisie) มีบทบาทและอำนาจมากขึ้นทุกที และการต่อสู้เพื่อแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์ย่อมเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งส่งผลกระทบไปทั่วองคาพยพของสังคมไทย อันจะเห็นได้จาก “กรณีศึกษา” ของการเปลี่ยนมือของกลุ่มลูกค้าของมือปืนรับจ้าง ผู้อ่านชาวไทยย่อมอดจะทึ่งไม่ได้ว่า ข้อมูลคร่าว ๆ ที่นักวิชาการชาวตะวันตกผู้นี้มีอยู่ในมือได้รับการนำมาใช้อย่างลงตัวเป็นระบบได้อย่างเหลือเชื่อ แสดงว่า “วิชาการ” ช่วยให้เกิดการมองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน เมื่อใช้วิชาการกับกรณีศึกษาได้อย่างมั่นใจ เช่นนี้ นักวิชาการก็ไม่ลังเลที่จะก้าวกระโดดต่อไป” ในแง่นี้ เราจะต้องยอมรับว่า ความชัดเจนและมุมมองอันเฉียบคมของนักวิชาการท่านนี้สามารถนำประสบการณ์ของไทยเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ระดับนานาชาติได้ เช่นในหนังสือชื่อ *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (1983) นั่นคือทวิวัจนข้ามชาติที่ค่อนข้างจะซับซ้อนแต่น่าสนใจยิ่ง

ถ้าจะกล่าวถึงนักวิชาการด้านไทยศึกษาที่เข้าใจวัฒนธรรมและสังคมไทยได้อย่างลึกซึ้งที่สุด ก็คงจะเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องอ้างถึงศาสตราจารย์ William Gedney (ค.ศ. 1915-1999) เราอาจกล่าวได้ว่าท่านเป็นหนึ่งในบรรดาผู้เชี่ยวชาญเรื่องไทยที่รู้และใช้ภาษาไทยได้ดีที่สุด ทั้งนี้เพราะท่านใช้เวลาในประเทศไทยนานพอ และลงทุนลงแรงเรียนภาษาและวรรณคดีไทย

จนสามารถอ่านภาษาไทยรันทดได้อย่างแตกฉาน ท่านเป็นผู้บุกเบิกงานวิจัยด้านภาษาตระกูลไตและก็ให้ทัศนะในด้านวรรณคดีและวัฒนธรรมไทยไว้อย่างลึกซึ้ง อีกท่านหนึ่ง คือ ผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่น คือ ศาสตราจารย์ Yoneo Ishii (ค.ศ. 1929-2010) ท่านผู้นี้รู้จักประเทศไทยจากประสบการณ์ตรงยาวนานกว่านักวิชาการท่านอื่นๆ เคยมาสมัครเป็นนิสิตของคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย บวชเรียนที่บ้านเรา และทำงานสนามอย่างต่อเนื่องจนถึงบั้นปลายของชีวิต อีกทั้งยังมีความแตกฉานในด้านภาษาและวัฒนธรรมของประเทศอื่นๆ ทั้งตะวันตกและเอเชีย อาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่ “คลุก” กับข้อมูลสนามอย่างจริงจัง เห็นอเนกการศึกษาเชิงวิชาการที่ท่านอื่นๆ ทำกัน นักประวัติศาสตร์อาวุโสของไทย ท่านผู้หญิงวรรณยุพา สนิทวงศ์ ได้วิเคราะห์งานของอาจารย์อิมิเอเอาไว้ ดังนี้

“อาจารย์เป็นคนที่มีความคิดเปิดกว้าง ไม่มีกรอบตายตัว ได้เห็นอะไรใหม่ๆ ก็พิจารณาพิจารณาให้เข้าใจจนถึงจุดที่อาจารย์พอใจแล้ว ก็ยุติ หากมีอะไรให้คิดต่ออาจารย์ก็จะเอามากลั่นกรองด้วย อาจารย์ไม่ทำตนเป็นเจ้าของทฤษฎี และมีสานุศิษย์ อาจารย์เป็นตัวของตัวเอง สนใจและเห็นความเกี่ยวข้องของวิทยาการต่างๆ ในการศึกษามนุษย์ในบริบทของสังคม อย่างเช่นธรรมชาติวิทยา ซึ่งไม่ใช่วิชาใหม่ เพราะมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต้องไปด้วยกัน ... อาจารย์มักได้แง่คิดใหม่ๆ จากการทำงานภาคสนาม กับนักวิชาการต่างสาขา”⁸

ข้อสังเกตกว้างๆ ของผู้เขียนเกี่ยวกับไทยศึกษามีอยู่ 3 ประการ ประการแรก เป็นเรื่องของความชัดเจนในภาษาไทย นักวิชาการหลายท่านเข้าไม่ถึงข้อมูลปฐมภูมิด้วยตนเองต้องพึ่งการค้นคว้าของศิษย์ชาวไทย ซึ่งมักจะมาศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาในมหาวิทยาลัยที่ท่านเหล่านั้นสอนและวิจัยอยู่ เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้แต่ท่านที่รู้ภาษาไทยดี ก็ยังไม่กล้าเขียนงาน

วิชาการเป็นภาษาไทยด้วยตนเอง เป็นที่น่าเสียดายว่างานที่ทรงคุณค่าของนักวิชาการชาวเยอรมัน คือ ศาสตราจารย์ Klaus Wenk (ค.ศ. 1927-2006) ซึ่งมีทั้งในด้านวรรณคดี ประวัติศาสตร์ และทัศนศิลป์ เขียนเป็นภาษาเยอรมันเสียเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ผู้สนใจที่เป็นไทยเข้าไม่ถึง การที่นักวิชาการไทยจำเป็นต้องบังคับตนเองให้เขียนงานที่เกี่ยวกับชาติหรือวัฒนธรรมอื่นเป็นภาษาของประเทศต้นกำเนิด อาจเป็นการเดินมาถูกทางแล้ว ถ้าจะผ่อนปรนได้บ้างก็คือการใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อกลาง

ข้อสังเกตประการที่ 2 เป็นเรื่องของการรับมรดกเรื่อง “ความเกรงใจ” ไปจากวัฒนธรรมต้นกำเนิด คือ วัฒนธรรมไทย นักวิชาการชาวต่างประเทศจำนวนมากไม่กล้าวิพากษ์สังคมไทยอย่างตรงไปตรงมาด้วยความเป็นกลาง ทั้งๆ ที่พวกเขาอยู่ในฐานะที่จะพูดความจริงซึ่งนักวิชาการไทยไม่อยู่ในฐานะที่จะพูดได้ ลักษณะดังกล่าวเป็นสิ่งที่ผู้เขียนได้นำมาตั้งไว้เป็นข้อเรียกร้องในปาฐกถาชื่อ “Thai Studies Abroad: Expectations of a Native” ซึ่งผู้เขียนแสดงไว้ในการชุมนุมของนักวิชาการไทยศึกษาในกรอบของประชุมประจำปีของ Association of Asian Studies (AAS) ที่เมือง Chicago เมื่อ ค.ศ. 1989 และที่มหาวิทยาลัยฮาวาย เมือง Honolulu เมื่อ ค.ศ. 1990 (แต่น่าเสียดายที่มีได้ตีพิมพ์เผยแพร่) ในระยะหลังนี้อาจมีนักวิชาการชาวต่างประเทศที่กล้าวิพากษ์สังคมไทย แต่ส่วนใหญ่เป็นอาสาสมัครที่รับบทเข้ามาเล่นการเมืองที่มีฝักมีฝ่ายแทนคนไทยเสียมากกว่า จึงขาดความลึกซึ้งในเชิงวิชาการ

ประการที่ 3 เป็นเรื่องของทฤษฎี วิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ก็มีการสร้างและใช้ทฤษฎีเช่นกัน ประเด็นที่เป็นปัญหาสำหรับบางวิชาการของไทยคือ ระบบการศึกษาสมัยใหม่ โดยเฉพาะอุดมศึกษาของเรา ได้ต้นแบบมาจากตะวันตก นักวิชาการไทยจึงมักจะหยิบยืมทฤษฎีตะวันตกมาใช้กับข้อมูลไทยในบริบทของไทย ซึ่งอาจจะไม่เหมาะสมในทุกกรณีไป ในระยะหลังนี้วงวิชาการตะวันตกเองหมกมุ่นอยู่กับทฤษฎีมากจนในบางครั้งละเลยการสร้างความเข้มข้นของเนื้อหา นักวิชาการไทยก็ทำตามอย่างตะวันตก

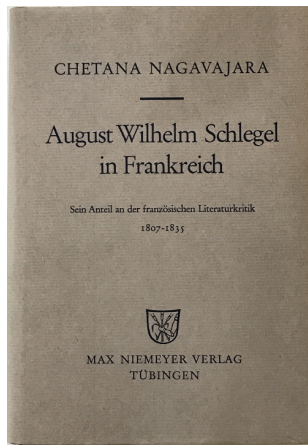
ไปโดยไม่พิจารณาให้ถ่วงถี่ จึงเกิดชนบทการท่องเที่ยวที่ผิดเพี้ยนโดยไม่คิดเป็นทฤษฎีด้วยตนเอง และไม่รู้จักสกัดทฤษฎีจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ผู้เขียนได้ให้ข้อเสนอแนะไว้แล้วในบทความ “ข้อคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับบทบาทของทฤษฎีในกระบวนการวิจัยทางมนุษยศาสตร์”⁹ ว่าทางสายกลางน่าจะเป็นอย่างไร อันที่จริงเราจำเป็นต้องยอมรับว่าในศาสตร์บางสาขานักวิชาการตะวันตกสร้างระบบคิดและระบบค้นคว้าที่เป็นทฤษฎีขึ้นมา ซึ่งอาจจะช่วยให้เราเริ่มต้นทำงานวิจัยได้อย่างมีแบบแผน แต่ก็เป็นการช่วย “อุ้มเครื่อง” ให้กับเราเท่านั้น ผู้ที่ทำวิจัยอย่างจริงจังจะสามารถใช้ประสบการณ์สนามที่กว้างขวางและลึกซึ้งพอในการสกัดทฤษฎีที่เหมาะสมกับบริบทของเราเองออกมาได้ และในที่สุดก็จะรู้จักสร้าง “ทฤษฎีจากแผ่นดินแม่” ขึ้นมา ดังที่ รัศมี ชูทรงเดช ได้พิสูจน์ให้เห็นในงานชื่อ “การใช้ทฤษฎีในงานโบราณคดีไทย”¹⁰

จะเห็นได้ว่า ทวิวิจน์ข้ามชาติมิใช่สิ่งที่จะต้องสร้างขึ้นใหม่ แต่เป็นวิถีปฏิบัติที่ดำเนินอยู่แล้ว แต่เราจะด่วนสรุปไม่ได้ว่า วิทยาการด้านมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปกรรม มีความเป็นสากลเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของไทยที่ได้ผานเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิทยาการนานาชาติไปแล้ว ในรูปแบบที่คิดกันว่าไร้เชื้อชาติและไร้พรมแดนทางวัฒนธรรม

จังหวะชีวิตของงานวิชาการ: กรณีศึกษาที่ 1

การที่ผู้อาวุโสจะกำกับตัวเองให้ทำหน้าที่ “เปิดตัวหนังสือ” นั้นเป็นแบบแผนใหม่ที่ผู้เขียนไม่คุ้นชิน เพราะในชนบทวิชาการ อันรวมถึงชนบทยุคสมัยส่วนใหญ่เท่าที่เป็นมา งานเขียนเมื่อพิมพ์เสร็จแล้วก็ออกเผยแพร่ ผู้อ่านก็นำไปอ่านตามอรรถาธิบาย หรือปรับให้เป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลและแนวคิดที่เกื้อหนุนการวิจัย สิ่งที่เราอาจจะยังไม่นิยมทำกันนักก็คือ การนำหนังสือไปวิจารณ์ สำหรับวงวิชาการในบ้านเรานั้นก็เกิดการสร้างแบบแผนวิชาการใหม่ที่หยิบยืมมาจากค่ายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ด้วยการพยายามนับจำนวนครั้งของการอ้างอิงในงานวิชาการอื่นๆ สำหรับนักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์นั้น จำนวนครั้งของการอ้างอิงอาจจะมีค่าน้อยกว่าปฏิกิริยาทางวิชาการในเชิงลึก

ซึ่งเป็นไปได้ทั้งในเชิงเห็นคล้อยตามและเห็นแย้ง แต่ที่สำคัญที่สุดก็คืองานวิชาการชิ้นนั้นไปกระตุ้นให้เกิดการสร้างงานวิชาการต่อเนื่องหรือต่อยอดได้หรือไม่อย่างไร ปฏิกริยาตอบสนองนอกเหนือไปจากในรูปของบทวิจารณ์ (review) มักจะใช้เวลา บางครั้งใช้เวลาเป็นช่วงที่นับได้เป็นทศวรรษ ผู้เขียนจึงใคร่ขอเสนอประสบการณ์ของตนเองมาเป็นกรณีศึกษา โดยจะยกตัวอย่างหนังสือเล่มแรกของตนเอง คือหนังสือภาษาเยอรมันชื่อ *August Wilhelm Schlegel in Frankreich. Sein Anteil an der französischen Literaturkritik 1807-1835* (แปลเป็นไทยได้ว่า “เอากุสท์ วิลเฮล์ม ชเลเกล ในประเทศฝรั่งเศส: การมีส่วนร่วมของเขาในการวิจารณ์ฝรั่งเศส ค.ศ. 1807-1835”) หนังสือเล่มนี้หนา 362 หน้า ตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ Max Neimeyer แห่งเมืองทือบิงเงนเมื่อ ค.ศ. 1966 ซึ่งงานชิ้นนี้เดิมเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกในสาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบของผู้เขียนเอง (ดูภาพ 1)

ภาพ 1 หนังสือเล่มแรกของผู้เขียน ตีพิมพ์ในเยอรมนี เมื่อ ค.ศ. 1966

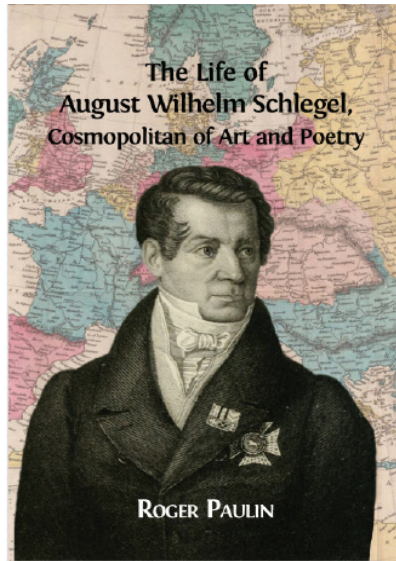
ผู้เขียนสอบผ่านปริญญาเอกในกลางเดือนธันวาคม ค.ศ. 1965 และเดินทางกลับประเทศไทยในปลายเดือนมกราคม ค.ศ. 1966 กระบวนการพิมพ์

หนังสือเล่มนี้ใช้เวลาร่วมปี การส่งปรู๊ฟให้ตรวจและส่งกลับไปยังสำนักพิมพ์ ทำด้วยไปรษณีย์อากาศ ซึ่งขาดความรวดเร็วของระบบออนไลน์ในปัจจุบัน สำนักพิมพ์นี้มีชื่อเสียงมากในด้านการพิมพ์หนังสือทางมนุษยศาสตร์ โดยเฉพาะภาษาศาสตร์ วรรณคดีศึกษาและปรัชญา (ซึ่งปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ชาวเยอรมัน Martin Heidegger [ค.ศ. 1889-1976] ก็ตีพิมพ์หนังสือของท่านที่สำนักพิมพ์นี้) การจัดการทั้งด้านธุรกิจและด้านวิชาการอยู่ในเกณฑ์ดีมาก หนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์ในหนังสือชุด “Forschungsprobleme der vergleichenden Literaturgeschichte” (งานวิจัยด้านวรรณคดีเปรียบเทียบ) ซึ่งอาจารย์ของผู้เขียนเอง คือ ศาสตราจารย์ Kurt Wais เป็นบรรณาธิการ การที่งานวิชาการมีโอกาสได้รับการตีพิมพ์เป็นหนังสือเล่ม ถือว่ามีความสำคัญมาก (สำคัญกว่าการตีพิมพ์บทความในวารสารวิชาการ ดังที่วงวิชาการไทยในปัจจุบันยึดถือเป็นสรรณะ) และการได้รับการรับรองจากผู้ก่อนที่ต้นฉบับจะถึงสำนักพิมพ์นั้น เป็นขั้นตอนที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ผู้เขียนโชคดีเป็นอย่างมากที่มีครูที่ประเสริฐซึ่งสนับสนุนให้ศิษย์ได้มีที่ยืนในวงวิชาการตั้งแต่อายุยังน้อย เพราะเมื่อท่านอ่านต้นฉบับวิทยานิพนธ์ไปได้เพียงครึ่งเดียว ท่านก็แสดงความเห็นอย่างหนักแน่นว่า งานชิ้นนี้ควรจะต้องตีพิมพ์เป็นหนังสือเล่มเมื่อเขียนจบแล้ว และักพาผู้เขียนไปพบกับผู้จัดการสำนักพิมพ์ทันทีเพื่อเป็นการ “จองคิว” ไว้ล่วงหน้าด้วย นอกจากนี้อาจารย์ Kurt Wais ยังเขียนคำนำที่มีความเข้มข้นทางวิชาการเสริมให้ด้วย ผู้ตรวจวิทยานิพนธ์ท่านที่ 2 ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณคดีเยอรมัน ก็ให้ความเห็นเชิงสนับสนุนในทำนองเดียวกัน เมื่อหนังสือออกสู่ท้องตลาด สำนักพิมพ์ก็เข้าใจที่จะส่งหนังสือไปให้วารสารวิชาการที่สำคัญๆ และหนังสือเล่มนี้ก็ได้รับการวิจารณ์จากนักวรรณคดีศึกษาชั้นนำของเยอรมนี ฝรั่งเศส อังกฤษ และอเมริกัน ซึ่งก็เป็นการประเมินในทางบวกเสียเกือบทั้งหมดจะมีท้วงติงบ้างก็เป็นประเด็นเล็กๆ เป็นอันว่าทวิจน์ข้ามวัฒนธรรมได้เกิดขึ้นแล้ว ผู้วิจารณ์ท่านหนึ่งซึ่งเป็นศาสตราจารย์ชาวอังกฤษตั้งข้อสังเกตในบทวิจารณ์ของท่านว่า ลักษณะข้ามชาติของหนังสือเล่มนี้น่าสนใจยิ่ง เพราะเนื้อหาเป็นเรื่องของอิทธิพลของนักวิจารณ์เยอรมันที่มีต่อฝรั่งเศสและผู้เขียนก็มาจาก

ประเทศโพ้นทะเลในทวีปเอเชียเสียด้วย ความสนใจของวงวิชาการอาจจะคึกคักในระยะแรก หลังจากนั้นก็มีนักวิชาการอเมริกันเพียง 1 คน เขียนนิพนธ์ในแนวเดียวกันต่อเนื่องมาในหัวข้อที่ว่าด้วยอิทธิพลของชเลเกลในอังกฤษ แต่โดยทั่วไปแล้ว August Wilhelm Schlegel ไม่ได้รับความสนใจในฐานะผู้ก่อตั้งสำนักโรแมนติกของเยอรมันเท่ากับน้องชายของเขา คือ Friedrich Schlegel (ค.ศ. 1772-1829) และงานวิจัยที่เกี่ยวกับเขาก็มีอยู่น้อยมาก “จังหวะชีวิต” ของหนังสือเล่มแรกของผู้เขียนก็คงจะเป็นไปในทำนองว่าคึกคักแต่ในช่วงต้น และซาลงในช่วงต่อมา และก็เป็นที่นั่นอยู่น้อยหลายทศวรรษ จนถึงช่วงต้นศตวรรษที่ 21 ที่เป็นที่เช่นนี้เพราะงานของผู้เขียนเป็นการศึกษาประเด็นเฉพาะ มิได้ให้ภาพกว้างที่เกี่ยวกับนักคิด นักเขียน และนักวิจารณ์ผู้นี้

ผู้เขียนจำเป็นต้องเอ่ยถึงสำนักพิมพ์ Max Niemeyer อีกครั้งว่ามีลักษณะของความเป็นมืออาชีพ (professionalism) สูง และกิริยาจรรยาแห่งวิชาชีพไว้อย่างดี คือในช่วงเวลา 40 ปีหลังจากปีที่พิมพ์ สำนักพิมพ์ก็ยังคงซื้อหนังสือนี้ไว้ในรายการหนังสือ (catalogue) ของเขา แม้จะขายได้ไม่มาก ในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 สำนักพิมพ์มีหนังสือมาถึงผู้เขียนว่า ขณะนั้นมีหนังสือเหลืออยู่เพียง 32 เล่ม จะขออนุญาตขายให้ผู้เขียนในราคาถูก ถ้าผู้เขียนไม่ซื้อก็จะขายเป็นหนังสือเก่า (second hand) ไป และขอลบชื่อหนังสือออกจากคตาดาลอด ผู้เขียนขอซื้อมาเก็บไว้และแจกจ่ายให้เพื่อนฝูง 16 เล่ม มีเหลืออีก 16 เล่ม ซึ่งวนเวียนอยู่ในตลาดหนังสือเก่าอยู่จนถึงทุกวันนี้ มารยาทอันดีงามของสำนักพิมพ์เก่าแก่อายุกว่า 100 ปี (ซึ่งเพิ่งจะเลิกกิจการไปเมื่อไม่นานมานี้) น่ายกย่องเป็นอย่างยิ่ง เพราะสำนักพิมพ์ในปัจจุบันไม่ว่าไทยหรือเทศ ถ้าพิมพ์หนังสือแล้วขายไม่ดีก็จะนำหนังสือเหล่านั้นไปทำเยื่อกระดาษ (แม้แต่นายกสมาคมภาษาและหนังสือแห่งเยอรมนีก็บอกกับผู้เขียนว่า เขาต้องประสบกับชะตากรรมเช่นนี้ด้วย!) ผู้เขียนไม่ได้ใส่ใจว่าอะไรได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่อมา เพราะงานเล่มแรกนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ไปแล้ว และผู้เขียนเองก็ได้ทำงานวิชาการในเรื่องอื่นๆ และแนวอื่นๆ ต่อเนื่องมาในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา

แต่จังหวะชีวิตของหนังสือเล่มแรกที่เขียนในตอนเป็นนักศึกษา ก็เปลี่ยนไปได้เช่นกัน ซึ่งเป็นกรณีที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพราะชี้ให้เห็นถึง “เครือข่าย” ของงานวิชาการที่มีทวิวัจนต่อกัน ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นทวิวัจนในจินตนาการ โดยที่นักวิชาการเองอาจจะมีได้รู้จักกันเป็นการส่วนตัวเลย เมื่อ ค.ศ. 2016 ศาสตราจารย์เกียรติกุล Roger Paulin แห่งมหาวิทยาลัย Cambridge ในประเทศอังกฤษ เสนอผลงานเล่มหนา ชื่อ *The Life of August Wilhelm Schlegel, Cosmopolitan of Art and Poetry* (Open Book, 2016) (ภาพ 2) ซึ่งถือได้ว่าเป็นชีวประวัติของชเลเกลที่กว้างและลึกที่สุดที่เคยมีมา (ชีวประวัติก่อนหน้านี้ขาดข้อมูลที่สำคัญ เพราะเข้าไม่ถึงแหล่งจดหมายเหตุต่างๆ ของชเลเกล) ศาสตราจารย์พอลินใช้ข้อมูลในรูปของจดหมายเหตุได้เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ทำให้สามารถตีความแง่มุมต่างๆ ในชีวิตของชเลเกลได้อย่างน่าเชื่อถือ และแก้ภาพลักษณ์อันบิดเบี้ยวที่นักเขียนร่วมสมัยได้ให้ไว้ โดยเฉพาะกวี Heinrich Heine (ค.ศ. 1797-1856) ซึ่งเคยเป็นศิษย์ของชเลเกล แต่กลับจงใจใส่ร้ายครูต่างๆ นานา และหยาบคายจนถึงขนาดสร้างนิยายเกี่ยวกับชีวิตทางเพศอันบกพร่องของชเลเกล ขึ้นมา (ซึ่งคนรุ่นหลังยังกันต่อๆ มา) อาจารย์พอลินวาดภาพชเลเกลได้แบบ 360 องศา (ถ้าใช้ภาษาของยุคปัจจุบัน) และหนุนให้งานวิชาการอื่นๆ ที่เขียนมาก่อนหน้านี้ที่มีทางที่ลงตัวได้ด้วย ในกรณีของผู้เขียนเองนั้น ได้พยายามที่จะตอกย้ำว่าชเลเกลเป็นนักวิจารณ์ที่ยิ่งใหญ่ และผลงานของเขาเป็นการบุกเบิกแนวคิดใหม่ในด้านวรรณคดีศึกษาของยุโรปเลยทีเดียว แต่การที่หัวข้อจำกัดอยู่กับความสัมพันธ์ของเขากับฝรั่งเศส จึงอาจจะไม่มีน้ำหนักพอที่จะสร้างแรงกระเพื่อมในทางวิชาการได้ในวงกว้าง อาจารย์พอลินใจกว้างพอที่จะยอมรับว่า งานวิชาการเฉพาะด้าน เช่นงานของผู้เขียนนั้น ถือได้ว่าเป็นส่วนประกอบอันสำคัญที่หนุนให้ท่านได้แสวงหาภาพรวม ผู้เขียนย่อมจะอดภาคภูมิใจไม่ได้ว่า แ่งงานระดับวิทยานิพนธ์ของตนก็ได้รับการอ้างถึงว่าเป็นหนึ่งในบรรดา “งานวิชาการอันสำคัญที่ว่าด้วยลักษณะเฉพาะด้านของชีวิตและผลงาน” ของชเลเกล นอกจากนี้ยังใจกว้างพอที่จะกล่าวว่า “ข้อสังเกตของข้าพเจ้ามีที่มาจากงานของเขา (เจตนา นาควัชระ)”¹¹

ภาพ 2 หนังสือของ Roger Paulin

ผู้เขียนใคร่ขออนุญาตอภิปรายเนื้อหาของหนังสือเล่มแรกของตนไว้ ณ
ที่นี้ด้วย การที่ผู้เขียนใช้เวลาอ่านงานที่เป็นงานวิจารณ์ ทั้งที่เป็นต้นทางคือ
งานของชเลเกลและที่ปลายทางคืองานวิจารณ์ของฝรั่งเศส เท่ากับเป็นการ
เตรียมตัวให้แก่ผู้เขียนในการที่จะทำงานในฐานะนักวิจารณ์และในฐานะ
นักวิชาการที่ศึกษาและวิจัยงานด้านการวิจารณ์ในเวลาต่อมา นอกจากนี้งาน
วิจารณ์ของชเลเกลเป็นงานวิจารณ์ที่มีจุดยืนและนัยเชิงทฤษฎี ซึ่งก็แน่นอน
ที่สุดการรับงานของชเลเกลในฝรั่งเศสทั้งที่เป็นการยอมรับและไม่ยอมรับนั้น
เป็นทวิวิจันระหว่างสองชาติในเชิงทฤษฎีไปด้วย แม้ว่าคำว่า “ทฤษฎี” จะยัง
ไม่เป็นที่แพร่หลายในยุคดังกล่าว และการอภิปรายโต้แย้งกันก็มักจะดำเนิน
ไปด้วยหลักการของมโนทัศน์ที่ว่าด้วย “รสนิยม” “ความงาม” และ “กวีศาสตร์”
(poetics) เสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ข้อถกแถลงดังกล่าวในปัจจุบันคงจะจัดว่า
เข้าข่ายว่าเป็นทฤษฎี นับเป็นโชคอันมหาศาลที่การเรียนการสอนวรรณคดี
ศึกษาในตะวันตกในทศวรรษ 1950-1960 ยังเน้นเรื่องตัวบทที่เป็น

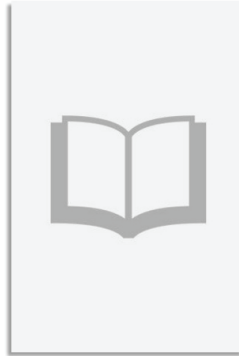
วรรณกรรมมากกว่างานที่เป็นทฤษฎี ผู้เขียนจึงได้รับอันสืบจากวิธีการศึกษาดังกล่าว เมื่อนักวิจารณ์ตะวันตกได้เถียงกันในประเด็นที่เกี่ยวกับวรรณกรรม ผู้เขียนก็อยู่ในฐานะที่จะเข้าใจสาระของทวิวจน์เหล่านั้นได้ เพราะได้ศึกษาตัวบทวรรณกรรมมาแล้ว นักวิชาการรุ่นหลังอาจอยู่ทั้งในฐานะที่เสียเปรียบและได้เปรียบคนรุ่นผู้เขียนคือได้ศึกษางานที่เป็นทฤษฎีมากกว่า แต่ก็อาจเสียโอกาสไปไม่น้อยในการละเอียดตัวบทวรรณกรรม โดยเฉพาะส่วนที่ถือกันว่าเป็นตัวบทหลัก (canon) ซึ่งวงวิชาการยุคใหม่ถือว่าเป็นการกดขี่ทางวัฒนธรรมในรูปของการที่วัฒนธรรมตะวันตกพยายามจะครอบงำวัฒนธรรมอื่นๆ สำหรับในกรณีของผู้เขียนเองนั้น เมื่อต้องศึกษาเรื่องตะวันตก การได้สัมผัสกับตัวบทหลักดังกล่าว จึงไม่เป็นโทษแต่อย่างใด สิ่งที่ใครกล่าวไว้ ณ ที่นี้ก็คือ นักวิจารณ์ที่คิดเป็นทฤษฎีอย่างซเลเกล “เล่น” กับทฤษฎีได้ด้วยความมั่นใจ เพราะเขามีคลังวรรณกรรมอันกว้างขวางเป็นฐานความรู้อยู่แล้ว เขากล้าถึงขนาดที่จะให้ข้อวินิจฉัยว่า อริสโตเติลเข้าใจไม่ถึงอัจฉริยภาพของวัฒนธรรมกรีก ดังนั้น ข้อกำหนดที่อริสโตเติลวางไว้ และที่ชาติต่างๆ ในยุโรปได้ลอกเลียนมานั้น จึงตั้งอยู่บนฐานของความเข้าใจผิดและซเลเกลเองก็เชี่ยวชาญด้านวรรณคดีกรีกดีพอที่จะชี้ให้เห็นได้ว่า อริสโตเติลบกพร่องอย่างไร ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า วรรณคดีศึกษาที่ไม่เน้นการศึกษาตัววรรณกรรมนั้นเปรียบเสมือนเรือที่ไร้หางเสือ

ผลงานอันบุกเบิกของอาจารย์พอลินที่อ้างมาข้างต้นยืนยันความหนักแน่นในวิชาการของซเลเกลได้มากกว่างานวิชาการที่มีมาก่อนๆ โดยชี้ให้เห็นถึงบทบาทของซเลเกลในฐานะผู้บุกเบิกงานด้านการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสันสกฤตศึกษา คุณูปการของงานชิ้นนี้ส่งผลมาถึงนักวิชาการโพ้นทะเลเช่นผู้เขียนด้วย เพราะท่านอ้างงานของผู้เขียนบ่อยครั้ง และนำข้อค้นพบในงานเล่มนั้นไปใช้ในการสร้างภาพรวมของซเลเกล ตั้งแต่ประมาณต้นศตวรรษที่ 21 มีผู้หันมาศึกษางานของซเลเกลและงานที่เกี่ยวกับซเลเกล บ้างอย่างประปรายแต่ก็ยังไม่มีการสร้างผลกระทบได้เท่ากับอาจารย์พอลิน ซึ่งผลงานส่งผลมายังถึงตลาดหนังสือเก่าด้านวิชาการด้วย หลักฐานล่าสุดที่

หาได้บ่งบอกว่า หนังสือของผู้เขียนในขณะนี้ซื้อขายกันในตลาดหนังสือเก่า ในราคาที่สูงมาก ที่สูงที่สุดก็คือ 179.95 ยูโร (ดูภาพที่ 3) (ราคาขายดั้งเดิม เมื่อปี 1966 คือ 40 มาร์ค คือมีค่าต่ำกว่า 30 ยูโรในปัจจุบัน) เป็นไปได้ อย่างไม่ที่หนังสืออายุ 51 ปีเล่มนี้มีราคาสูงถึงขนาดนั้น เราอาจจะต้อง อนุมานเอาว่า ในเมื่อชื่อเสียงและการยอมรับของตัวนักคิดชาวเยอรมันผู้นี้ เปลี่ยนไป คือเปลี่ยนไปในทางที่ได้รับการยอมรับสูงขึ้น ผลงานที่เกี่ยวข้อง เขาก็ย่อมจะกลับมาได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน “จังหวะชีวิต” ของ หนังสือเล่มแรกของนักวิชาการไทยผู้เป็นศิษย์เยอรมันจึงเปลี่ยนไปด้วย วิชาการด้านมนุษยศาสตร์มิได้ผันแปรไปเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ที่การค้น พบใหม่มักจะเข้ามาทดแทนความรู้เก่าเป็นการถาวร หากแต่ขึ้น-ลงได้จาก การค้นคว้าอันต่อเนื่อง ความเปลี่ยนแปลงในกระแสเวลาจึงมิใช่เป็นเรื่องของ “ความก้าวหน้า” ในความหมายที่เราใช้กันอยู่ทั่วไป และการวินิจฉัยที่ว่างาน วิชาการชิ้นใด “ล้าสมัย” หรือ “ตกยุค” ไปแล้ว เป็นสิ่งที่ต้องทำด้วยความ รอบคอบเป็นอย่างยิ่ง ผู้เขียนโชคดีที่มีชีวิตอยู่มายาวนานพอที่จะได้เห็น ความเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลบุญของการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ ผู้ที่อ้าง ตัวว่าเป็นนักวิจัยหรือผู้ที่ถูกอุปโลกนขึ้นมาให้กำหนดนโยบายและทิศทาง ของการสร้างและการสนับสนุนการวิจัยในปัจจุบันคงจะไม่เข้าใจ หรือไม่มี ความอดทนพอที่จะเข้าใจได้ว่า การสร้างผลกระทบของงานวิจัยอาจกินเวลา ยาวนานถึง 51 ปีก็ได้ การที่ผู้เขียนพลัดหลงเข้าไปเป็นฟันเฟืองเล็กๆ ของ วงวิชาการของตะวันตก ทำให้ได้รับรู้ว่า การที่นักวิชาการกลุ่มหนึ่งของตะวัน ดกกำลังเรียกร้องให้วงการชะลอการเดินทางตามความรวดเร็วของ “ตลาด” ที่ ถูกกำกับด้วยเทคโนโลยีแห่งโลกไซเบอร์และความโลภเสียบ้าง ในรูปของ การขอที่อยู่ให้กับ “the slow professor”¹² บ้างนั้น เป็นการสะท้อนวัฒนธรรม ทางวิชาการที่แท้จริง ซึ่งเน้นการให้เวลากับการคิดเชิงลึก มากกว่าการแข่ง กับเวลาตามแบบการผลิตเชิงอุตสาหกรรม ซึ่งชาวตะวันตกเองก็อาจจะมอง ข้ามไปเสียแล้วก็ได้

BUCH findR

Kunst Kunst-Literatur ▾ Bildende Kunst ▾ sonstiges ▾

August Wilhelm Schlegel in Frankreich

sein Anteil an der
französischen Literaturkritik ;
1807 - 1835
Chetana Nagavajara, Kurt Wais

€179.95 brutto

> findR *

Produktinformationen Bewertungen

ภาพ 3 แผ่นประชาสัมพันธ์หนังสือของผู้เขียน พร้อมราคาปัจจุบัน

23

ปีที่ 23
ฉบับที่ 1
ม.ค.
-
เม.ย.
2560

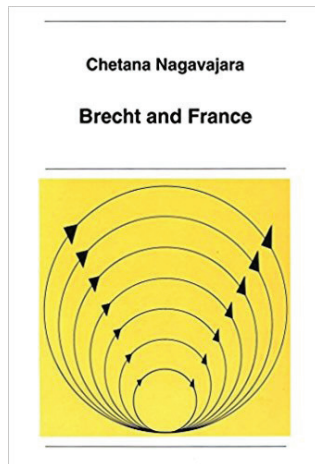
การ “ทบทวนวรรณกรรม” ในรูปแบบของ ทวิวิจน์ของนักท่องเที่ยว (ทางวิชาการ): กรณีศึกษาที่ 2

คำว่า “ทบทวนวรรณกรรม” ได้รับการนำเข้ามาใช้ในวงวิชาการของไทย โดยแปลมาอย่างกระต่อนกระแต่นจากคำภาษาอังกฤษว่า “literature review” อันเป็นศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย หมายถึงการสำรวจงานวิชาการที่ได้มีการตีพิมพ์เผยแพร่ก่อนหน้านี้ที่ผู้วิจัยจะเสนอโครงการวิจัยใหม่ ซึ่งน่าจะเชื่อมโยงกับงานวิจัยที่มีผู้ได้ดำเนินการไปแล้วในทางใดทางหนึ่ง คำว่า “literature” ในที่นี้หมายถึง “secondary literature” คืองานระดับทุติยภูมิ อันเป็นเรื่องของงานศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ มิใช่งานสร้างสรรค์ทางวรรณศิลป์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นงานปฐมภูมิ คำว่า “วรรณกรรม” ในภาษาไทยใช้กันมาในความหมายของงานทางวรรณศิลป์ มากกว่างานวิชาการ การนำคำว่าวรรณกรรมมาใช้ในการแปลคำภาษาอังกฤษในที่นี้จึงถือได้ว่า ผู้แปลไม่เข้าใจหรือไม่รับรู้การใช้ภาษาไทย สำหรับคำว่า “review” นั้น การแปลว่า “ทบทวน” ก็ผิดเพี้ยนอีกเช่นกัน “review” ในความหมายของการทบทวนนั้น ไทยเราใช้กันใน

แนวของการ “ดูหนังสือ” หรือ “ท่องหนังสือ” อันที่จริงต้นแบบภาษาอังกฤษในที่นี้แปลได้อย่างตรงตัวคือแยกศัพท์ออกเป็น 2 คำ คือ “re-view” หมายถึงมองอีกครั้ง คือมองให้ถ้วนถี่ มองให้ดี มองให้ลึก ซึ่งก็เหมาะกับการนำมาใช้ในทางวิชาการ สรุปว่า นักวิชาการไทยแปลผิดความ เพราะไม่เข้าใจทั้งต้นทาง (คือภาษาอังกฤษ) และปลายทาง (คือภาษาไทย) ถ้าจะแปลอย่างหลวมๆ ให้ใกล้เคียงแบบก็คงต้องพรรณนาว่าเป็นการ “สำรวจงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง”

ณ จุดนี้ก็เกิดปัญหาขึ้นที่ 2 ขึ้นมาอีกนั่นคือ การด่วนสรุปว่า “งานวิชาการที่เกี่ยวข้อง” นั้น ต้องเป็นในรูปของงานที่เป็นเอกสาร แล้วก็มีการจำกัดความให้แคบลงมาอีกกว่าเป็นงานวิชาการที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ อีกชั้นหนึ่งยิ่งซ้ำร้ายไปกว่านั้น คือนำเอาขอบทางวิทยาศาสตร์มาครอบงานวิชาการทุกประเภท โดยถือว่างานที่มีคุณภาพนั้นย่อมเป็นงานวิชาการที่ได้รับการ “ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวิชาการที่มีคุณภาพสูง” ซึ่งก็แปลความตามชนบดดังกล่าวต่อไปอีกชั้นหนึ่งคือ เป็นวารสารที่มีการนำไปอ้างอิงในอัตราที่สูงเรียกว่ามี impact factor สูง สิ่งที่เราควรพิจารณาในที่นี้ก็คือ เราจำเป็นหรือที่จะต้องยึดรูปแบบการสำรวจงานวิชาการแต่เพียงรูปแบบเดียวเท่านั้น การสำรวจด้วยวิธีการที่ไม่ใช่เอกสารเป็นไปได้หรือไม่ ในระยะหลังนี้มีการกำหนดให้ผู้ที่อยู่ในสาขาศิลปกรรมซึ่งโดยปกติทำงานสร้างสรรค์เป็นหลักต้องหาวิธีปรับงานของตนให้เป็นวิชาการให้ได้ จึงจะมีที่อยู่ในระบบอุดมศึกษา ซึ่งโดยหลักการมิใช่ข้อเรียกร้องที่ไร้เหตุผล เพราะศิลปินที่เป็นอาจารย์กับศิลปินอิสระย่อมมีข้อผูกพันกับสถาบันและสังคมที่แตกต่างกัน คำถามต่อไปก็คือจะให้อาจารย์ด้านศิลปะภาคปฏิบัติเสนอบท “บททวนวรรณกรรม” ตามขนบวิทยาศาสตร์ได้อย่างไร ได้รับข่าวที่น่ายินดีว่า กลุ่มอาจารย์ด้านศิลปกรรมได้ช่วยกันคิดระบบใหม่ขึ้นมา ซึ่งตีความการ “สำรวจงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง” ในรูปที่อยู่นอกเหนือรูปของเอกสารได้ เช่นหลักฐานที่เกี่ยวกับการแสดงผลงานต่อสาธารณชน เป็นต้น

นักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์เช่นผู้เขียนอาจจะยังใกล้ชิดกับงานที่เป็นเอกสารอยู่ แต่ก็มีวิธีการอื่นๆ ในการสำรวจหาแหล่งความรู้ที่เกี่ยวข้องกับ

ภาพ 4 หนังสือของผู้เขียน ตีพิมพ์ในสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อ ค.ศ. 1993

งานวิจัยของตน ประสบการณ์ที่จะนำมาเล่าสู่กันฟังในที่นี้เป็นการใช้ระบบ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” ในการสำรวจงานศึกษาค้นคว้าที่เชื่อมโยงกับงานที่ผู้เขียนต้องการจะทำนั้นมียุ่หรือไม่และเป็นอย่างไร กรณีศึกษาที่ว่านี้เป็นเรื่องของจุดกำเนิด กระบวนการศึกษาค้นคว้า และผลของการวิจัยอันนำไปสู่การตีพิมพ์หนังสือของผู้เขียนเป็นภาษาอังกฤษชื่อ *Brecht and France* ตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ Peter Lang แห่งกรุงเบิร์น ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อปี 1993 (ภาพ 4) ผู้เขียนได้สรุปเรื่องราวทั้งหมดไว้ในปาฐกถาชื่อ “สุนทรียภาพแห่งการวิจัย” (2552) ซึ่งแสดงไว้เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2552 ที่ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล โดยเฉพาะบทย่อยที่ว่าด้วย “เพราะรัก จึงสมัครเข้ามาวิจัย: กรณีศึกษาแบร์ทอลท์ เบรคซท์” (Bertolt Brecht)¹³ ส่วนที่ผู้เขียนใคร่ขอยกมาเป็นข้ออภิปรายก็คือ การสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับประเด็นที่จะทำการวิจัยอันว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างกวีและนักการละครแบร์ทอลท์ เบรคซท์กับมรดกทางวัฒนธรรมและความคิดของฝรั่งเศส ความจริงมีอยู่ว่า งานศึกษาค้นคว้าที่เป็นเอกสารซึ่งมีผู้ทำไว้ก่อนนั้นมีน้อยมาก

เพราะนักวิชาการและวงการวรรณคดีและการละครสำคัญผิดว่าเบรคซท์ให้ความสนใจต่อฝรั่งเศสน้อยมาก ต่างจากความสนใจของเขาที่มีต่อวรรณคดีอังกฤษ เมื่อไม่สามารถทำกระบวนการ “literature review” ได้อย่างเป็นชิ้นเป็นอัน ผู้เขียนก็จำเป็นต้องหาทางอื่น คือ “review” ความรู้และความคิดจากผู้รู้และผู้ที่เคยทำงานร่วมกับตัวตัวเอง ซึ่งในปี 1987 ยังมีอยู่จำนวนหนึ่ง อันรวมถึงลูกสาวของท่านเอง คือ Barbara Brecht-Schall (ค.ศ. 1930-2015) และลูกเขยของท่านคือ Ekkerhard Schall (ค.ศ. 1930-2005) นักแสดงแนวหน้าของคณะละครของเบรคซท์ คือ Berliner Ensemble ซึ่งยังคงเป็นคณะละครที่มีความโดดเด่นในโลกตะวันตกมาจนถึงปัจจุบัน)

การสำรวจงานวิชาการที่เกี่ยวข้องจึงดำเนินไปในรูปของการเดินทางไป ในหลายจุดในเยอรมนีตะวันตกเพื่อสนทนากับผู้รู้ เช่นท่านหนึ่งเป็นศิษย์ของเบรคซท์ แต่ก็ไม่สามารถบอกได้อย่างชัดเจนว่า ความสนใจของเบรคซท์ที่มีต่อฝรั่งเศสลึกซึ้งเพียงใด อีกท่านหนึ่งเป็นศาสตราจารย์ที่มีงานค้นคว้าด้านเบรคซท์ศึกษาอยู่มาก และกล่าวกับผู้เขียนว่าท่านได้คลุกคลีกับเอกสารชิ้นต้นมาหมดแล้ว โครงการของผู้เขียนไม่น่าจะมีอนาคต นั่นเป็นตัวอย่างเพียง 2 ตัวอย่างที่ไม่ให้ความหวังมากนัก แต่ผู้เขียนเติบโตมากับวัฒนธรรมในบ้านเกิด เมืองนอนของตนที่คุ้นกับคำสอนในกาลามสูตรมาแล้ว จึงตัดสินใจไปยังหอจดหมายเหตุแบร์ทอลท์ เบรคซท์ที่เบอร์ลินตะวันออก เพื่อค้นหาความจริงที่แน่นอน แล้วก็ได้อาตอบที่ตนแสวงหา จากการทำงานละเอียดในเชิงเอกสาร ผนวกกับคำแนะนำจากสุภาพสตรีสูงอายุ ซึ่งร่วมก่อตั้งหอจดหมายเหตุดังกล่าวกับภริยาของเบรคซท์ ท่านชื่อ Herta Ramthun เป็นผู้มีจิตใจงาม ไม่หวงวิชา บอกเคล็ดลับในการแสวงหาการขีดเส้นข้อความในหนังสือที่เบรคซท์อ่าน ว่าแบบไหนเป็นของเบรคซท์ แบบไหนไม่ใช่ (ท่านถึงแก่กรรม 1 ปีหลังจากที่ผู้เขียนได้พบท่าน) เมื่อผู้เขียนสำรวจห้องสมุดส่วนตัวของเบรคซท์ และได้อ่านหนังสือเหล่านั้นเพื่อ “แกะรอย” ปฏิกริยาของเบรคซท์ ก็สามารถจับทางได้ เพราะรู้จักงานและความคิดของกวีท่านนี้ดีอยู่แล้ว และก็โชคดีที่ได้ศึกษาวิชาวรรณคดีฝรั่งเศสมาตั้งแต่ระดับปริญญาตรีจนถึงปริญญาเอก และได้มี

โอกาสสอนวิชานี้ในระดับบัณฑิตศึกษาในมหาวิทยาลัยในประเทศไทย เป็นอันว่าการวิจัยเอกสารได้รับการหนุนด้วยการหาข้อมูลจากการบอกเล่าของผู้รู้ (ที่รู้จริงบ้าง ไม่รู้จริงบ้าง) ประกอบกับการใช้เหตุผลในการเลือกเฟ้นข้อมูลว่า ส่วนใดเป็นประโยชน์ ส่วนใดด้อยประโยชน์

นักวิจัยในบางครั้งต้องพร้อมที่ทำงานในระดับจุลภาค เช่น สำนักรวบรวมพืชด้วยดินสอของนักประพันธ์ ไปจนถึงระดับมหภาค คือ ความคิดหลักๆของท่าน ซึ่งเป็นทั้งด้านวัฒนธรรม สังคม การเมือง ตลอดจนสุนทรียศาสตร์ สิ่งที่กำลังให้ทำงานได้อย่างไม่ย่อท้อ ก็คือ ความเชื่อมั่นใน “สุนทรียภาพแห่งการวิจัย” เมื่อเขียนต้นฉบับของ *Brecht and France* จบลง ผู้เขียนได้ส่งฉบับพิมพ์ดีดไปให้แก่ผู้เชี่ยวชาญด้านเบรคชท์ศึกษา ซึ่งถือว่าเป็นเอตทัคคะระดับโลก (world authority) ในเรื่องนี้ คือ ศาสตราจารย์ Reinhold Grimm (ค.ศ. 1931-2009) นักวิชาการชาวเยอรมันซึ่งไปตั้งรกรากอยู่ในสหรัฐอเมริกา ท่านให้กำลังใจอย่างมหาศาล และแนะนำแหล่งทุนอุดหนุนในการพิมพ์ให้ เมื่อหนังสือออกสู่ตลาดใน ค.ศ. 1993 บทวิจารณ์ในวารสารไม่ให้กำลังใจนัก ผู้วิจารณ์ส่วนใหญ่ยังไม่ยอมเชื่อว่าเบรคชท์สนใจฝรั่งเศสอย่างจริงจัง (ทั้งๆ ที่ผู้เขียนมีหลักฐานเชิงประจักษ์มาสนับสนุน และหลักฐานส่วนใหญ่เป็นหลักฐานจดหมายเหตุ) มีเพียงผู้วิจารณ์ที่เป็นศาสตราจารย์ชาวฝรั่งเศสเพียงท่านเดียวที่เห็นด้วยกับผู้เขียนอย่างเต็มที่ ผู้เขียนพออนุมานได้ว่า ผู้อ่านที่ไม่เข้าใจวัฒนธรรม วรรณคดี ละคร และประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสคงจับสารของผู้เขียนไม่ได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีแค่ศาสตราจารย์ชาวฝรั่งเศสท่านนั้นที่เข้าใจว่าผู้เขียนกำลังบอกความอย่างไร เพราะในระดับลึก แบร์ทอลท์ เบรคชท์ เองเป็นนักคิดที่ไม่ผูกมัดกับเชื้อชาติ หรือวัฒนธรรมของถิ่นใดโดยเฉพาะ และงานที่เกี่ยวกับฝรั่งเศสของท่านก็ก้าวผ่านพรมแดนของความผูกพันกับความเป็นชาติไปมาก ท่านเจ็บแค้นแทนคนฝรั่งเศสที่ขายชาติ และยอมสยบให้แก่คนต่างชาติ อันรวมถึงการสยบให้กับพวกนาซีเยอรมัน การตีความเรื่อง Joan of Arc ของท่านในบทละครเรื่อง *ฝันของซิมอน มาซาร์ด* ลึกซึ้งมาก และส่งสารมาสู่สังคมร่วมสมัยของยุโรปในทศวรรษ 1940

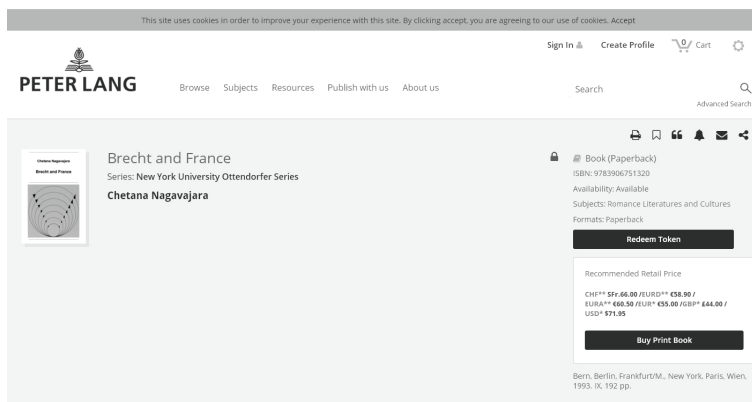
อย่างมีนัยสำคัญ ผู้อ่านที่ไม่เอา “ใจเขามาใส่ใจเรา” คือ คิดตามและคิดแทนคนฝรั่งเศสได้ ย่อมจะอ่าน *Brecht and France* ได้ก็แต่ในระดับที่เป็นข้อเท็จจริงเท่านั้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ที่เชี่ยวชาญเบรคซท์ศึกษาที่มีความชัดเจนในด้านวรรณคดีฝรั่งเศสด้วยไม่ได้เขียนบทวิจารณ์หนังสือเรื่อง *Brecht and France* และผู้ที่น่าจะทำหน้าที่นี้ได้ดีที่สุดก็ได้อาสาเป็น “ผู้ตรวจต้นฉบับ” (reader) ไปแล้ว นั่นคือศาสตราจารย์ Reinhold Grimm ซึ่งได้อ้างถึงแล้วในตอนต้น ท่านจึงหาทางเลี่ยงด้วยการให้ทัศนะของท่านไว้ในที่อื่น คือ ในหนังสือฉลองอายุครบ 60 ปีของผู้เขียน บทความของท่านมีชื่อในต้นฉบับภาษาเยอรมันว่า “Beurteilung für das Forschungsprojekt ‘Chetana Nagavajara: Portrait of a Thai Scholar’” (ซึ่งหนึ่งในบรรณธิการของหนังสือเล่มนี้แปลว่า “ข้อพิณิจสำหรับโครงการวิจัย ‘นักคิด-นักวิจัยไทย: เจตนา นาควัชร’”) ทั้งนี้มีการวิเคราะห์หนังสือ *Brecht and France* ไว้ในบทย่อยบทหนึ่ง ศาสตราจารย์กริมม์อยู่ในฐานะที่จะระบุได้อย่างชัดเจนว่าประเด็นใดเป็นการค้นพบใหม่ หรือเป็นทัศนะใหม่ และโดยองค์รวมท่านก็ให้ข้อวินิจฉัยที่เป็นกำลังใจให้แก่ผู้เขียนเป็นอันมาก ดังข้อความที่ว่า “ไม่มีข้อสงสัยเลยว่า ผลงานเรื่อง *Brecht and France* บรรจุเนื้อหาที่เต็มไปด้วยข้อสังเกต ความคิดเห็น และบทสรุปใหม่ๆ เพิ่มด้วยความกระจ่างอย่างที่มีเคยคาดคิดมาก่อน และข้าพเจ้าไม่ลังเลใจแม้แต่เพียงเล็กน้อย ที่จะยกย่องให้หนังสือเล่มนี้เป็นหนึ่งในบรรดางานวิจัยน้อยชิ้นในระดับสากลที่เกี่ยวกับเบรคซท์ในหลายทศวรรษที่ผ่านมา ที่ได้หยิบยื่นสิ่งที่ไม่เป็นที่ทราบกัน และนำไปสู่ความต่อเนื่องทางวิชาการ”¹⁴ สำหรับวงการวรรณคดีเปรียบเทียบของเยอรมัน ศาสตราจารย์เอเบอร์ฮาร์ด เลมแมร์ตก็ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับหนังสือเล่มนี้ไว้ว่า “เจตนา นาควัชร เลือกว่าจะเขียนหนังสือเล่มที่สองเกี่ยวกับแบร์ทอลท์ เบรคซท์ นักประพันธ์ที่เขียนงานที่มีแก่นเรื่องวรรณคดีจากยุโรปอเมริกัน และจีน นักวิจัยเบรคซท์ชาวไทยท่านนี้ไม่ได้พอใจเพียงแต่จะเขียนหนังสือเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างนักเขียนเยอรมันกับประเทศฝรั่งเศส

... โดยใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อเท่านั้น ท่านยังได้ศึกษาประเด็นครอบคลุมไปถึงประเด็นหลายๆ ด้านทั้งหมดของเบรคท์ที่มีต่อการเมือง วัฒนธรรม และวรรณคดีของฝรั่งเศส”¹⁵ เช่นเดียวกับอาจารย์กริมม์ ศาสตราจารย์เลมแมร์ตได้ชี้ให้เห็นถึงข้อค้นพบใหม่ในหนังสือเล่มนี้ และนอกจากนี้ยังให้ข้อสรุปรวมทั่วไปซึ่งช่วยให้ผู้เขียนเกิดความสำนึกขึ้นว่า ตนกำลังทำอะไร “เจตนา นาควัชระสามารถใช้ข้อได้เปรียบของวรรณคดีมาทำให้เราเข้าใจมนุษย์ดีขึ้นนั้น... เท่ากับเป็นการตอกย้ำฐานะของมนุษยศาสตร์ อันเป็นศาสตร์หนึ่งที่ช่วยให้ความหมายกับชีวิตและการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ การที่นักอักษรศาสตร์ท่านนี้เสนอผลงานในช่วงปีหลังๆ ที่ผ่านมานี้ในหัวข้อที่มีเนื้อหาข้ามพรมแดนสาขาวรรณคดีซึ่งเกี่ยวข้องกับวงวิชาการและสังคมทั่วไปมากและบ่อยครั้งขึ้นนั้น ย่อมเป็นเครื่องแสดงว่าท่านมั่นใจและแน่ใจในหลักการเกี่ยวกับความหมายของมนุษยศาสตร์และวรรณคดีศึกษา”¹⁶ ยิ่งไปกว่านั้นผู้เชี่ยวชาญเยอรมันท่านนี้ยังช่วยให้ผู้เขียนตระหนักว่า ตนเองมิได้เดินมาผิดทางในการที่ยังคงความเป็นไทยเอาไว้ในการศึกษางานของต่างประเทศ “เจตนามิได้ปกปิดว่ามุมมองของท่านเป็นมุมมองของนักวิจัยชาวไทย แต่กลับเน้นย้ำและแสดงจุดยืนดังกล่าให้เห็นชัดเจนนี้เอง ทำให้ข้อสังเกตทางวิชาการของท่านมีน้ำหนักน่าเชื่อถือและได้รับการตอบรับจากแวดวงต่างวัฒนธรรม”¹⁷

การที่ทัศนะของนักวิชาการชั้นนำไปปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มที่เรียกกันโดยทั่วไปในวงวิชาการนานาชาติด้วยคำภาษาเยอรมันว่า “Festschrift” ที่ตีพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยไทย คือมหาวิทยาลัยศิลปากร มิใช่บทวิจารณ์ที่ปรากฏตามชนบทของตะวันตกล่าสุดที่มักให้ความสำคัญกับวารสารวิชาการ (ที่มี impact factor สูง) นั้น ทำให้ข้อวินิจฉัยของท่านไม่เป็นที่รับรู้อย่างแพร่หลายนัก

นับตั้งแต่ปีที่ตีพิมพ์ คือ ค.ศ. 1994 หนังสือเรื่อง *Brecht and France* นี้ก็วนเวียนอยู่ในตลาดหนังสือ เป็นที่น่าประหลาดว่า เมื่อประมาณ 10 ปีมาแล้ว สำนักพิมพ์ได้ส่งข่าวมาถึงผู้เขียนว่า หนังสือได้จำหน่ายหมดแล้ว และ

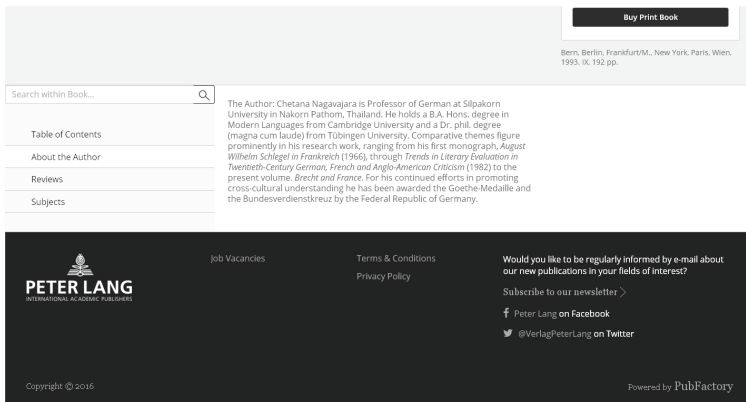

ภาพ 5 แผ่นประชาสัมพันธ์หนังสือของผู้เขียน พร้อมราคาปัจจุบัน
ตามที่สำนักพิมพ์กำหนด

30

Vol. 23
No. 1
Jan
-
Apr.
2017

ก็ขออนุญาตตัดซื้อหนังสือออกจากคตาลอคของสำนักพิมพ์ แต่ที่ที่สำรวจ
ได้ทางอินเทอร์เน็ตจากเว็บไซต์ของสำนักพิมพ์เองในขณะนี้ ชื่อหนังสือเล่ม
นี้ก็มีได้หายไปจากคตาลอค สำนักพิมพ์ยังประกาศขายอยู่ในราคา 55 ยูโร
และก็ยังมีการซื้อขายกันในรูปของหนังสือเก่า (second hand) ต่อไปในราคา
ที่สูงกว่าเดิมในประเทศต่าง ๆ อันรวมถึง สเปน ออสเตรีย และ ประเทศใน
โลกอาหรับ! (ตามที่ค้นพบทางอินเทอร์เน็ต) แสดงว่าจังหวะชีวิตของหนังสือ
เล่มนี้แม้จะไม่โลดโผนเท่าหนังสือเล่มแรก คือ *August Wilhelm Schlegel in
Frankreich* แต่ก็มีความเคลื่อนไหวอยู่ในวงการพอสมควร เท่าที่สำรวจได้
ทางอินเทอร์เน็ตก็ยังมีผู้อ้างอิงงานชิ้นนี้อยู่เป็นระยะ ๆ แสดงว่าประเด็นที่
ผู้เขียนวิจัยเอาไว้ก็ยังมีได้หลุดหายไปจากวงการเบรคชท์ศึกษา เท่ากับ
เป็นการยืนยันว่า งานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ใช้เวลาในการซึมซับเป็นหน่วย
ทศวรรษ และก็จะกำหนดไม่ได้ว่า ระยะเพาะตัวของความสนใจที่มีต่องาน
นั้นเป็นอย่างไร ผู้เขียนเพียงแต่จะขออนุญาตตอกย้ำประเด็นที่ว่า การจะ
วัดผลกระทบของงานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ในช่วงเวลาอันสั้นนั้น เป็นสิ่งที่
ฝืนธรรมชาติของวิทยาการสาขานี้

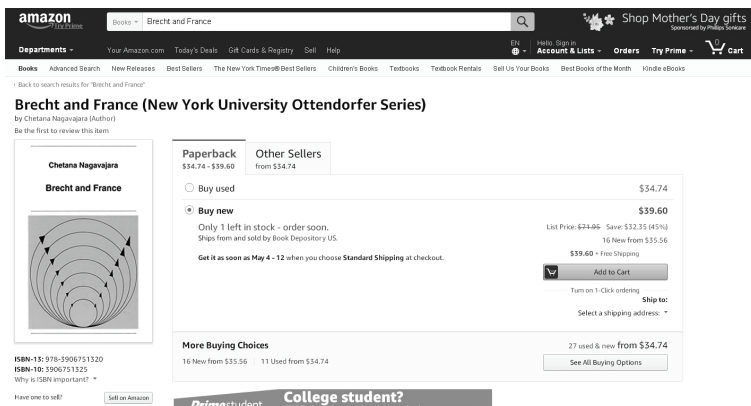

ภาพ 6 แผ่นประชาสัมพันธ์หนังสือของผู้เขียน พร้อมราคาปัจจุบันตามที่สำนักพิมพ์กำหนด

เมื่อคนตะวันออกเข้าถึงดนตรีตะวันตก: กรณีศึกษาที่ 3

ผู้เขียนแม้จะเรียนมาทางวรรณคดีศึกษา แต่มีความสนใจในศิลปะสาขาอื่นๆ เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว พี่นเพของเด็กรไทยที่เติบโตขึ้นมาในประเทศไทยที่ศิลปะสาขาต่างๆ “ส่องทางให้แก่กัน” อยู่แล้วในชีวิตจริง ย่อมเป็นเชื้อไฟที่นำทางไปสู่การค้นหาวิถันระหว่างศิลปะในวัฒนธรรมอื่นด้วย เมื่อไปศึกษาในยุโรป โอกาสที่จะได้สัมผัสกับศิลปะต่างๆ นอกชั้นเรียนมีอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นศิลปะการแสดงและทัศนศิลป์ โดยเฉพาะดนตรีคลาสสิกนั้น ผู้เขียนมีความสนใจเป็นพิเศษ เพราะเคยเรียนเครื่องดนตรีบางชิ้นมาตั้งแต่ยังอยู่ในประเทศไทย โอกาสที่ได้ฟังคอนเสิร์ตและได้ดูอุปรากรมียู่มาก ทั้งที่เป็นการแสดงระดับอาชีพและระดับของผู้รักสมัครเล่น ชีวิตมหาวิทยาลัยในอังกฤษมั่งคั่งด้วยกิจกรรมนอกหลักสูตรในด้านดนตรีและการแสดง และเมื่อได้เข้าไปศึกษาในระดับปริญญาเอกในเยอรมนีประสบการณ์ก็เข้มข้นยิ่งขึ้น เพราะเยอรมนีคือเมืองแห่งดนตรีที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไป ในช่วงที่ประกอบอาชีพเป็นครูภาษาตะวันตก ก็มีโอกาสดักลับไปเยือนยุโรปและสหรัฐอเมริกาเป็นประจำ ซึ่งก็เป็นโอกาสให้ได้เพิ่มพูนประสบการณ์ในด้าน

ปีที่ 23
ฉบับที่ 1
ม.ค.
-
เม.ย.
2560

ภาพ 7 แผ่นประชาสัมพันธ์หนังสือของผู้เขียน พร้อมราคาปัจจุบันในตลาดหนังสือเก่า

32

Vol. 23
No. 1
Jan
-
Apr.
2017

นี่ยังต่อเนื่อง ในประเทศไทยเองการแสดงดนตรีคลาสสิกตะวันตกก็คึกคักขึ้นตามลำดับ ด้วยอาณิสงส์ของนักเรียนเก่าอังกฤษ 2 ท่านคือ อติตองคมนตรี ม.ล.อัศนี ปราโมช และอาจารย์การ สนิทวงศ์ แห่งมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ซึ่งผลักดันให้เกิดวงดนตรีคลาสสิกตะวันตกที่มีคุณภาพขึ้นมาได้ ผู้เขียนในฐานะผู้ฟังที่ติดต่อกับดนตรีก็ย่อมอดไม่ได้ที่จะต้องขอมีส่วนร่วมด้วย ในบทบาทของนักวิจารณ์ โดยได้เขียนบทวิจารณ์ดนตรีอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาประมาณ 40 ปีแล้ว

การที่ได้เฝ้าสังเกตวงการดนตรีทั้งในประเทศไทย และในประเทศต้นแบบของวัฒนธรรมดนตรีคลาสสิก ผู้เขียนอดที่จะไม่ได้ที่นักดนตรีจากเอเชียบางประเทศ โดยเฉพาะ ญี่ปุ่น เกาหลี จีน และไต้หวัน ได้พัฒนาตนเองจนถึงขั้นที่มีคุณภาพทัดเทียมกับนักดนตรีของโลกตะวันตกเอง (หรือเหนือกว่าในบางกรณี!) โดยส่วนตัวผู้เขียนได้เคยเรียนไวโอลินกับครูชาวไทย ซึ่งมีความสามารถรอบตัวในด้านของการเล่นเครื่องดนตรีได้หลากหลายชนิด ท่านผู้นั้นคือครูสังข์ อัสตย์ถาวศรี ซึ่งได้ไปเล่าเรียนวิทยาการดนตรีคลาสสิกตะวันตกมาจากประเทศญี่ปุ่น เพราะเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น การไปเรียนดนตรีในยุโรป หรืออเมริกาเป็นไปได้ ท่านมีบทบาทสำคัญในยุค

ที่หลวงวิจิตรวาทการแต่งเพลงแนวลูกใจและปลุกความรักชาติในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และช่วงต่อจากนั้น โดยรับหน้าที่เป็นผู้แต่งทำนองและควบคุมดนตรี ศิษย์ญี่ปุ่นอีกท่านหนึ่งที่โดดเด่นคือ ครูประสิทธิ์ ศิลปบรรเลง บุตรชายของปรมาจารย์ดนตรีไทย ซึ่งหันมาบุกเบิกดนตรีตะวันตก (ดังที่ภาพยนตร์เรื่อง โหมโรง ได้เน้นย้ำเอาไว้) และแต่งเพลงให้กับคณะละคร “ผกาวิไล” และ “ลีลาศาสตร์สุนทร” ในแนว semi-operatic หรือบางครั้งก็เข้าแนว musical การที่ผู้เขียนกล่าวถึงนักดนตรีคลาสสิกของไทยที่ไปศึกษาในประเทศญี่ปุ่นก็เพื่อต้องการชี้ให้เห็นว่า ญี่ปุ่นสนใจศิลปวัฒนธรรมของตะวันตกอย่างจริงจัง ในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา นักดนตรีญี่ปุ่นได้มีโอกาสดูไปศึกษาต่อในยุโรปและสหรัฐอเมริกา และก็พัฒนาความสามารถจนทัดเทียมกับเจ้าของวัฒนธรรม นักดนตรีญี่ปุ่นที่ชนะเลิศการประกวดเครื่องดนตรีในระดับนานาชาติมีอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย (โดยเฉพาะผู้ที่เล่นเครื่องสาย) ยิ่งไปกว่านั้น ความสามารถในการทำหน้าที่วาทยกรก็เป็นที่ประจักษ์อยู่ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ วาทยกร Seiji Ozawa (เกิด ค.ศ. 1935) ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งวาทยกรประจำวง Boston Symphony Orchestra ยาวนานที่สุดเท่าที่เคยมีมา คือตั้งแต่ ค.ศ. 1973 ถึง 2002 และสร้างผลงานที่โดดเด่นในระดับโลกเอาไว้มาก จนได้รับเชิญให้ไปเป็นผู้อำนวยการด้านดนตรีของ Vienna State Opera ซึ่งถือได้ว่าเป็นคณะอุปรากรระดับแนวหน้าของโลก เมื่อ ค.ศ. 2002 และลาออกเพราะป่วยเมื่อ ค.ศ. 2010 ขณะนี้ยังรับงานเฉพาะกิจเป็นครั้งคราว

ผู้ช่วยของเขาคือ Hikotaro Yazaki (เกิด ค.ศ. 1947) ได้มีโอกาสกำกับวงในหลายประเทศ และมีความผูกพันเป็นพิเศษกับนักดนตรีคลาสสิกของไทย เป็นที่ยอมรับกันว่า Bangkok Symphony Orchestra ในช่วง 10 ปีที่ยาซากิเป็นวาทยกรประจำ สามารถสร้างงานในระดับที่วาทยกรอื่นๆ รวมถึงวาทยกรชาวตะวันตก ไม่สามารถทำได้ ดังตัวอย่างที่ผู้เขียนในฐานะนักวิจารณ์ได้ชี้ไว้ให้เห็นว่า เขาหนุนให้นักดนตรีของไทยดึงเอาความหมายส่วนลึกของคตินิพนธ์บางบทออกมาเผยแสดงได้อย่างน่าอัศจรรย์ใจ อันเป็น

ประเด็นที่ผู้เขียนได้วิเคราะห์ไว้ในการบรรเลงซิมโฟนีหมายเลข 3 ของ เบโธเฟน¹⁸ และซิมโฟนีหมายเลข 4 ของบราห์มส์ สำหรับกรณีหลังนี้ ผู้เขียน ไม่ลังเลที่นำการตีความของวงดนตรีของไทย ซึ่งมียาซากิเป็นวาทยกรไป เทียบกับวงดนตรีระดับแนวหน้าของตะวันตก คือ วง Concertgebouw จาก Amsterdam เลยทีเดียว ผู้เขียนใคร่ขออนุญาตอ้างงานของตนเอง (ที่เดิม เขียนเป็นภาษาอังกฤษ) มาดังนี้

คอนเสิร์ตในวันที่ 6 กันยายน ค.ศ. 2014 (ที่กรุงเบอร์ลิน) เริ่มต้น ด้วย *Variations on a Theme by Joseph Haydn* ของ Brahms ผมขออนุญาตออกนอกเรื่องสักเล็กน้อยในส่วนที่เกี่ยวกับการแปร ทำนอง (*variations*) ในดุริยางคนิพนธ์ของบราห์มส์ วงดนตรีและ วาทยกรที่ให้แสงสว่างแก่ผมในเรื่องของความสำเร็จของรูปแบบ ทางดนตรีที่ว้าวนี้หาใช่ใครที่ไหนอื่น แต่ก็เป็นวนซิมโฟนีกรุงเทพ และวาทยกรประจำวงฯ นั้นเอง คือ ฮิโคทาโร ยาซากิ ทำนองแปร 30 บทที่เป็นเนื้อของกระบวนที่ 4 ของ ซิมโฟนีหมายเลข 4 เป็นการประดิษฐ์คิดค้นที่ยิ่งใหญ่จริงๆ เพราะทำนองแปรแต่ละบท มีลักษณะเฉพาะของมันเองที่ทำให้ผู้ฟังต้องตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา เพื่อที่จะคอยเฝ้าฟังว่า ตอนต่อไปที่จะมาถึงเป็นอย่างไร นอกจากนี้ ทำนองแปรเหล่านี้เผยแสดงถึงความหลากหลายที่ละเอียดมาก ในด้านของสีของเสียง ซึ่งสามารถหักล้างได้โดยสิ้นเชิงซึ่งข้อกล่าวหาที่ว่างานของบราห์มส์ปราศจากสีของเสียง และกึ่งบี. เอส. โอ. ในยุคทองภายใต้การกำกับของวาทยกรประจำผู้ทำงานแบบทุ่ม สุดตัวผู้นี้ก็สามารถแสดงให้เราเห็นถึงความละเอียดเหล่านี้¹⁹

ผู้เขียนอ้างบทวิเคราะห์มาโดยพิสดารเพื่อชี้ให้เห็นว่าความสนใจอันลึกซึ้งว่าด้วยดนตรีมิได้เป็นเอกลักษณ์ของเชื้อชาติใด เพราะดนตรีที่ยิ่งใหญ่ย่อมเป็นสมบัติกลางของมนุษยชาติ ซึ่งแม้แต่ผู้ที่มาจากวัฒนธรรมอันห่างไกล

จากต้นกำเนิดก็จะสามารถเข้าถึงความลึกซึ้งได้ ถ้าใฝ่ใจที่จะศึกษาอย่างจริงจัง

ผู้เขียนได้มีโอกาสสัมภาษณ์วาทยกรชาวออสเตรียอย่างเป็นทางการ ณ สยามสมาคม มา 2 ครั้งแล้ว ครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ 31 มีนาคม ค.ศ. 2017 และก็ไม่ลังเลที่จะกล่าวว่า วาทยกรท่านนี้เข้าใจดนตรีคลาสสิกตะวันตกอย่างถึงกันยิ่ง คงจะกล่าวไม่ได้ว่า ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของสัญชาตญาณ แต่สังเกตได้ว่า ยາซากิ ทุ่มเทศศึกษาดนตรีตะวันตกอย่างลึกซึ้งต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน ในการสัมภาษณ์ครั้งสุดท้าย ผู้เขียนตั้งประเด็นที่ท้าทายให้ยาซากิตอบโดยอ้างคำพูดของวาทยกรแนวหน้าของออสเตรีย Nikolaus Harnoncourt (ค.ศ. 1929-2016) ที่ว่า “ถ้าจะเข้าใจดนตรีของซูเบิร์ตให้ได้มันจำเป็นต้องรู้ภาษาเยอรมัน ไม่ใช่เฉพาะเยอรมันกลาง แต่เป็นภาษาถิ่นของชาวเวียนนาด้วย” ยາซากิ ยืนยันว่าเป็นเช่นนั้นจริง และใช้ความรู้ภาษาตะวันตกของท่านในการตีประเด็นนี้ (ยาซากิพูดได้คล่องทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน) โดยขอยกตัวอย่างดนตรีคลาสสิกของฝรั่งเศส เช่น งานของ Gabriel Fauré (ค.ศ. 1845-1924) ว่า นักดนตรีหรือวาทยกรที่ไม่รู้ภาษาฝรั่งเศสจะบรรเลงไม่ตรงตามที่คีตกวีต้องการ และในทางที่กลับกัน นักดนตรีฝรั่งเศสที่บรรเลงงานของคีตกวีชาวเยอรมันนั้นมักจะเน้นผิดจุดอยู่เสมอ เพราะพวกเขาติดตามภาษาแม่ของเขา วาทยกรที่รู้จริงจึงจะปรับแก้ให้ถูกต้องได้

เราจะพอสรุปได้ว่า การที่เราคนไทยในฐานะบุคคลที่ 3 เผชิญเหตุทวิวิจน์ในด้านดนตรีระหว่างญี่ปุ่นกับตะวันตกนั้น น่าจะเป็นกำลังใจอันสำคัญที่ทำให้เราพากเพียรพยายามต่อไปในการสร้างทวิวิจน์กับตะวันตกในระดับที่ลึกซึ้งกว่าที่เป็นมา การที่ผู้เขียนยกตัวอย่างของวาทยกร อีโคทาโร ยาซากิ มาอภิปรายนั้นมีเหตุผลที่หนักแน่นอยู่ไม่น้อย นั่นก็คือ ท่านได้ทุ่มเทกำลังกายและกำลังใจในการช่วยให้นักดนตรีไทยได้พัฒนาไปสู่มาตรฐานสากล ช่วงเวลา 10 ปีกับ Bangkok Symphony Orchestra เป็นช่วงที่ท่านได้สร้างศิษย์ที่เป็นนักดนตรีชาวไทยขึ้นมาจำนวนหนึ่งที่มีใฝ่ใจที่จะปรับปรุงตัวเองขึ้นสู่ระดับของนานาชาติ ทวิวิจน์กับตะวันตกผ่านตัวกลางชาวญี่ปุ่น

คงมิใช่การเดินทางอ้อมที่ทำให้เราเสียเวลา ในทางตรงกันข้าม ความเป็น
ตะวันออกของท่านทำให้เข้าใจคนตะวันออกด้วยกันดี (แต่ก็เชื่อว่าจะยอมตาม
อุปนิสัยผ่อนปรนแบบไร้ระเบียบ!) ความสำเร็จของยาซากิในรอบทศวรรษ
หลังจากที่ได้หมดหน้าที่ในการกำกับ บี.เอส.โอ. ก็คือ การหนุนให้เยาวชน
ไทยได้มีโอกาสแสดงคีตนิพนธ์ตะวันตกที่ท้าทาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการ
ทำหน้าที่เป็นวาทยกรให้กับโรงเรียนดนตรีภาคฤดูร้อนของมหาวิทยาลัย
ศิลปากร (Silpakorn Summer Music School - SSMS) มาเป็นปีที่ 13 แล้ว
การทำงานแบบเข้มข้นกับเยาวชนไทย โดยมีผู้ฝึกสอนเครื่องดนตรีทั้งที่เป็น
ชาวไทยและชาวยุโรป (ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักดนตรีอาชีพระดับแนวหน้า) ได้
ผลเกินคาด ที่ผ่านมายุวชนไทยสามารถบรรเลงซิมโฟนีของ Mahler และ
Shostakovich ได้อย่างใกล้เคียงระดับอาชีพ กล่าวได้ว่าความเข้าใจอันลึกซึ้งใน
ตัวบทนิพนธ์ของวาทยกรนั้น ได้รับการสื่อสารมาสู่นักดนตรีไทยได้เป็นอย่างดี
ดี และแม้แต่นักดนตรีรุ่นเยาว์ที่อ่อนประสบการณ์ก็สามารถที่จะผลักดัน
ตนเองให้บรรเลงได้ดีกว่าที่เคยมาหลังจากที่เข้าค่ายแบบเข้มข้นเพียง 1 สัปดาห์
แน่นอนที่สุดที่วาทยกรผู้มีความสามารถย่อมจะต้องสื่อความกับนักดนตรีได้
ดี และกำกับให้นักดนตรีสื่อความกับผู้ฟังได้ดีเช่นกัน (ภาพ 8)

ภาพ 8 Hikotara Yazaki รับพระราชทานปริญญาคุณวุฒบัณฑิตกิตติมศักดิ์
จากมหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2554

การแสดงล่าสุดจาก SSMS ที่หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2560 สร้างความประทับใจให้ผู้ฟังเกินกว่าประสบการณ์ปกติ เพราะนอกจากมาตรฐานการบรรเลงที่สูงมากแล้ว การตีความคีตนิพนธ์ของยาซากิเป็นการเปิดประตูไปสู่โลกใหม่ที่เรายังไม่เคย แม้ว่าจะงานหลักคือ *Symphony No. 6* ของ Tchaikovsky จะเป็นงานที่ผู้ฟังส่วนใหญ่รู้จักดีอยู่แล้ว ผู้เขียนเองถึงกับเร่งเขียนบทวิจารณ์ 2 ฉบับ (เป็นภาษาไทยฉบับหนึ่ง และภาษาอังกฤษฉบับหนึ่ง)²⁰ ภายในเวลาไม่ถึง 24 ชั่วโมงหลังการแสดง เพราะอดไม่ได้ที่จะแสดงออกซึ่งความประทับใจออกมาแบ่งปันกับผู้รักดนตรีตะวันตกทั้งหลาย บทวิจารณ์กลายเป็น “คำสารภาพผิด” ของผู้เขียนเอง ซึ่งชัดเจนมากในบทวิจารณ์พากย์ภาษาอังกฤษที่มีชื่อว่า “Confessions of a Recanter” ทั้งนี้เพราะในอดีตผู้เขียนเข้าไม่ถึงตัวตนของไชคอฟสกี และเหมาเอาว่า คีตกวีผู้นี้ไม่เข้าใจที่จะแปลอารมณ์ดิบๆ ของตนออกมาให้เป็นงานที่เปี่ยมด้วยสุนทรียภาพ ความจริงที่ผู้เขียนค้นพบ (และก็อาจเป็นประสบการณ์ที่เป็นส่วนตัวมาก) ก็คือ วาทยกรและวงดนตรีตะวันตก อันรวมถึงวาทยกรชาวรัสเซียและวงดนตรีของรัสเซียเองบิดเบือนงานของไชคอฟสกีไปในทางที่แสดงออกซึ่งอารมณ์อันรุนแรง อันทำให้เกิดความตื้นเขินในการบรรเลง แต่ยาซากิมีวิธีที่จะสร้างประสบการณ์ทางดนตรีที่ต่างไปจากการตีความของชาวตะวันตกและชาวรัสเซียเอง คือเสนอผลงานที่เปี่ยมด้วยความละเอียดอย่างที่คุณเขียนไม่เคยประสบมาก่อน ในบทวิจารณ์ภาษาไทย ผู้เขียนอธิบายประสบการณ์ของการที่ได้ฟังซิมโฟนีบรรเลงโดยวงเยาวชนของไทย (ซึ่งมีครูผู้ฝึกสอนนั่งแซมอยู่เพื่อความอุ่นใจ!) ว่าเมื่อฟังจบแล้วเกิดความรู้สึก “โล่งอารมณ์” อันเป็นมนต์ที่คนตะวันตกใช้ตาม “กวีศาสตร์” ของนักคิดกรีกโบราณคืออริสโตเติล แต่ผู้เขียนไม่เคยมีประสบการณ์เช่นนั้นมาก่อนเลย แม้ว่าจะได้สัมผัสงานการละครโคกนาฏกรรมอันยิ่งใหญ่ของตะวันตกมามากพอสมควร บทวิจารณ์ภาษาไทยทำหน้าที่อธิบายหลักการทางสุนทรียศาสตร์ที่ยากยิ่งด้วยการวิเคราะห์การแสดงซิมโฟนีของไชคอฟสกีที่ยาซากิเป็นวาทยกรกำกับวงโรงเรียนภาคฤดูร้อน โดยใช้ชื่อว่า “จาก

อริสโตเติล ผ่าน ไชคอฟสกี มาสู่ ยาซากิ: หรือประสบการณ์ทางดนตรีที่อธิบายได้ยาก” ข้อสรุปของผู้เขียนอาจแปลเป็นความเปรียบง่าย ๆ ว่า “สวนญี่ปุ่นไม่ได้มีไว้วัดความเด่น แต่มีไว้เพื่อเจริญใจ”²¹

ทวิวัจนที่เกิดขึ้นจึงสลบข้อขัดข้องกว่าการสนทนาข้ามวัฒนธรรมระหว่างคน 2 ชาติ แต่เราได้อานิสงส์จากคนอีกชาติหนึ่งที่เราซึ่งถึงวัฒนธรรมตะวันตกแล้ว นำทางให้เราได้เข้าถึงวัฒนธรรมดังกล่าวเช่นเดียวกับเขาบ้าง คำว่า ทวิวัจนอาจจะแคบเกินไปเสียแล้ว เราอาจจะต้องเดินให้ไกลไปถึง “พหุวัจน” ให้ได้

บทสรุป: ทวิวัจนในฐานะการสร้างสรรคทางปัญญา

การนำประสบการณ์ส่วนตัวในเชิงอัตชีวประวัติทางวิชาการบางส่วน มาแบ่งปันในบทความนี้ เป็นการยืนยันความเชื่อของผู้เขียนที่ว่า การเรียนรู้ในวงวิชาการมาจากการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งแม้ในปัจจุบันเทคโนโลยีการสื่อสารเอื้ออำนวยให้นักวิชาการได้ติดต่อกันสะดวกขึ้น แต่ระบบของ “มนุษยสัมพันธ์มนุษย์” ไม่มีสิ่งใดจะทดแทนได้ และกระบวนที่ว่ามันนั่นเองที่เป็นตัวหนุนให้เกิดทวิวัจนในหนังสือของผู้เขียน ชื่อ *วัฒนธรรมสำนัก: รากฐานของอุดมศึกษาไทย* (2559) ผู้เขียนได้เสนอข้อคิดไว้ว่า มหาวิทยาลัยจะเป็นแหล่งบ่มเพาะความรู้และปัญญาได้ก็ต่อเมื่อได้พัฒนาไปสู่ความเป็น (1) มหาวิทยาลัยแห่งการตีความ (2) มหาวิทยาลัยแห่งการวิจารณ์ และ (3) มหาวิทยาลัยแห่งทวิวัจน เราไม่จำเป็นต้องคิดถึงการวางระบบที่เป็นทางการ เช่น การประชุมทางวิชาการขนาดใหญ่ที่มีผู้เข้าประชุมนับพันๆ คน แบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยตามสาขาวิชาใหญ่ (disciplines) และสาขาย่อย (sub-disciplines) เป็นจำนวนมาก โดยกำหนดให้มีการนำเสนอเอกสารทางวิชาการในช่วงเวลาที่สั้นมาก เช่น 15 นาที และให้เวลาตั้งและตอบคำถามอีก 5 นาที รวมเป็น 20 นาที จากนั้นก็มีการรวมเอกสารวิชาการเป็นเล่ม (บางครั้งไม่มีการคัดสรร แต่รวมพิมพ์ทั้งหมด) เรียกว่า “Proceedings” เป็นพิธีกรรมที่เอื้อประโยชน์ในการนำไปขอตำแหน่งทางวิชาการ แต่เราแน่ใจได้หรือว่าการแบ่งปันทางวิชาการในลักษณะดังกล่าวจะทดแทนระบบการ

สนทนาที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งได้แทรกเข้าไปอยู่เป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จ ในการสร้างมาตรฐานทางวิชาการให้แก่สถาบันชั้นนำของโลกบางแห่ง ซึ่ง ถือว่าการรับประทานอาหารกลางวันร่วมกันเป็นประจำของนักวิชาการ 20 คน ที่มาจาก 20 สาขา และทำมาต่อเนื่องเป็นเวลา 20 ปี!²² เป็นชีวิตประจำวัน ของพวกเขา

เราจะต้องไม่ลืมว่าทวิวจน์ก็เป็นรากฐานดั้งเดิมของการศึกษาของไทย ที่ใช้ระบบทศปาโมกข์ในการถ่ายทอดความรู้จากครูมายังศิษย์แบบตัวต่อ ตัว ไม่ว่าโลกจะเปลี่ยนแปลงไปด้วยเทคโนโลยีมากเพียงใด มหาวิทยาลัย ชั้นนำของโลก คือ Oxford และ Cambridge ก็ยังพยายามรักษานับทาง การศึกษาอันเก่าแก่ของตนไว้ให้ได้ นั่นคือการเรียนตัวต่อตัว ที่เรียกว่า “tutorial” ที่ Oxford และเรียกว่า “supervision” ที่ Cambridge เราคิดว่าเขา ล้าหลังหรือไม่ยอมนำการเรียนรู้แบบ online มาทดแทนเสียทั้งหมด คำตอบก็คือ พวกเขาไม่เคยปฏิเสธระบบใหม่ และรู้จักใช้มันให้เป็นประโยชน์ แต่การที่มนุษย์ได้มีโอกาสสัมผัสมนุษย์ได้ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เดิน สองทางอย่างต่อเนื่อง และเป็นการสร้างปัญญาที่ดีที่สุด

ในบทความนี้ผู้เขียนไม่ได้เพียงกล่าวถึงทวิวจน์ในความหมายที่แคบของ การสนทนาระหว่างคน 2 คน แต่ได้ชี้ให้เห็นถึงโอกาสต่างๆ ในการสร้างทวิวจน์ อันหลากหลาย อันรวมถึงทวิวจน์ในจินตนาการด้วย

ภาพ 9 หอคอย Babel โดย Pieter Bruegel the Elder

คงจำเป็นต้องขอจบลงแบบกำปั้นทุบดินที่ว่า การที่มนุษย์เราสื่อสารกันได้ ทั้งในรูปของการใช้ภาษา และในรูปอื่นๆ ถือได้ว่าเป็นพรประทาน ในคริสต์ศาสนา พระเจ้าลงโทษมนุษย์ที่เหิมเกริมสร้างหอ Babel ขึ้นมาเพื่อวัดศกดาเดชของตน จึงถูกพระเจ้าลงโทษ (ภาพ 9) ซึ่งการลงโทษนั้นก็คือ การทำให้พูดกันไม่รู้เรื่อง คือ การทำลายทวิวจน การที่เราต้องเรียนภาษาต่างประเทศ บางครั้งด้วยความยากลำบาก ก็เท่ากับเป็นการไถ่บาปให้แก่มวลมนุษย์ในรูปแบบหนึ่ง (ถ้าจะขยายตรรกะแนวคริสต์ไปให้สุดทาง!) และครุภาษาต่างประเทศก็น่าจะได้รับความเห็นใจและได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควรจะเป็นในอีกมิติหนึ่งที่อภิปรายมาแล้วข้างต้น การสื่อความด้วยดนตรีที่เป็นไปได้ทั้งในทางกว้างและลึก ก็เป็นทวิวจนข้ามชาติที่ดูจะเป็นการปลดปล่อยมนุษย์จากคำสาปที่โหดเหี้ยมของทเวผู้ทรงอำนาจได้เช่นกัน เราอาจจะหาข้อสรุปกว้างๆ ได้หรือไม่ว่า ที่ใดการสร้างทวิวจนเป็นไปได้อย่างเสรี (และอย่างมีสติ) ที่นั่นคือแดนศิวิไลซ์ เพราะในระบบที่ทรราชย์ครองเมืองประชาชนจะไม่มีโอกาสที่จะสร้างทวิวจนต่อกันได้อย่างที่พวกเขาปรารถนา ตราบเท่าที่โอกาสยังมี เราก็ควรจะใช้โอกาสในการสร้างทวิวจนที่ประเทืองปัญญาต่อกันต่อไปอย่างไม่รู้จัก

เชิงอรรถ

¹ Chetana Nagavajara, "Literature in Thai Life: Reflections of a Native", (1994), in C.N., **Fervently Mediating: Criticism from a Thai Perspective.** (Bangkok: Chomanad Press, 2004), 141-194.

² ต้นฉบับของบทความเป็นภาษาเยอรมัน ซึ่งได้รับการแปลออกเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ใน เอเบอร์ฮาร์ด เลมเมอร์ต. "เจตนา นาควัชร: ผู้เชื่อมประสานระหว่างวัฒนธรรม" ว่าด้วยวัฒนธรรมและการวิจารณ์: วิวาทะกับเจตนา นาควัชร" (นครปฐม: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545), 271-329.

- ³ กรกช อัครวิริยะนุภาพ. “ชนบทการมอบปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์: กรณีศึกษาจากมหาวิทยาลัยทือบิงเงิน”. *อักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 11(1), 2552. 24-49.
- ⁴ ดีพิมพ์ครั้งแรกใน *เนชั่นสุดสัปดาห์*. 8 (286-38). 28 ตุลาคม, 4 พฤศจิกายน และ 11 พฤศจิกายน 2542, 62-63, 59-60 และ 60-61. ต่อมารวมพิมพ์ไว้ใน เจตนา นาควัชระ. *การวิจารณ์กับทวิวัจนข้ามชาติ*. (กรุงเทพฯ: ชมนาด, 2560), 289-307.
- ⁵ อ้างตาม Chetana Nagavajara. **Auf der Suche nach einer grenzüberschreitenden Wissenschaftskultur** (Nakorn Pathom: Department of German, Silpakorn University, 2013), 51-52.
- ⁶ Kurt Wais, “Wilhelm Schlegel und die vergleichende Literaturgeschichte”, Chetana Nagavajara, **August Wilhelm Schlegel in Frankreich: Sein Anteil an der französischen Literaturkritik**. (Tübingen: Max Niemeger Verlag, 1966), X.
- ⁷ Benedict Anderson, “Murder and Progress in Modern Siam”, **The New Left Review** 1(181), May-June 1990, 33-48
- ⁸ วรณยูพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ท่านผู้หญิง, “แต่ศาสตราจารย์อิมิอิ โยเนะโอะ”, ใน *ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ ฉลอง สุนทราวาณิชย์* (บรรณาธิการ), **ประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม และการศึกษา: รวมบทความไทยศึกษาเพื่อระลึกถึงศาสตราจารย์ อิมิอิ โยเนะโอะ**, (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2556), 57-58.
- ⁹ เจตนา นาควัชระ, “ข้อคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับบทบาทของทฤษฎีในกระบวนการวิจัยทางมนุษยศาสตร์” ใน *รื่นฤทัย สัจจพันธุ์* (บรรณาธิการ), **ทฤษฎีกับการวิจารณ์ศิลปะ: ทศวรรษของนักวิชาการไทย**, (กรุงเทพฯ: นาค, 2560), 20-48.
- ¹⁰ เล่มเดียวกัน, 176-234
- ¹¹ “...major monographs on individual aspects of his life and work”,

(Roger Paulin, *The Life of August Wilhelm Schlegel: Cosmopolitan of Art and Poetry* [Open Book, 1966] (หน้า 2 [free download]); “My remarks are indebted to his (Nagavajara’s) study” (เล่มเดียวกัน, หน้า 425, เชิงอรรถ 48)

¹² อาจแปลเป็นภาษาไทยโดยอิงชื่อภาพยนตร์ไทย “อาจารย์โง่ย” แล้วใช้คำตรงข้ามว่า “อาจารย์เนิบ” ก็ได้ ดูหนังสือของ Maggie Berg & Barbara K. Seebar, *The Slow Professor: Challenging the Culture of Speed in the Academy*, (University of Toronto Press, 2016)

¹³ รวมพิมพ์ไว้ในหนังสือของผู้เขียน ชื่อ *จุดยืนของมนุษยศาสตร์* (กรุงเทพฯ: คมบาง, 2558), 123-157; นอกจากนี้ ผู้เขียนได้สรุปบทเรียนจากการวิจัยเรื่องนี้ไว้ในบทความเป็นภาษาอังกฤษ “IRC-Fellow Chetana Nagavajara speaks about his research for the highly acclaimed book, “Brecht and France” ซึ่งศูนย์วิจัย Interweaving Performance Cultures แห่ง Free University Berlin ได้นำออกเผยแพร่ในปี 2560 (<http://www.textures-platform.com?p=4665>)

¹⁴ โรนัลด์ กริมม์ “ข้อพิพาทสำหรับโครงการวิจัย ‘นักคิด-นักวิจัยไทย: เจตนา นาควัชร’” ใน *ว่าด้วยวัฒนธรรมและการวิจารณ์: วิวาทะกับเจตนา นาควัชร*, (นครปฐม: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545), 106. (ผู้แปลเป็นไทย คือ ศ. ดร. พรสวรรค์ วัฒนางกูร แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

¹⁵ เอเบอร์ฮาร์ด เลมแมร์ต, “เจตนา นาควัชร” ผู้เชื่อมประสานระหว่างวัฒนธรรม, ใน เรื่องเดียวกัน, 272-273.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 276.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 274.

¹⁸ เจตนา นาควัชร “แต่ผู้มีคุณูปการ: ผลงานอันยอดเยี่ยมของวาทยกโร อีโคทาโร ยาซากิ” ใน เจตนา นาควัชร, *จากแผ่นดินแม่สู่แผ่นดินอื่น: รวมบทความวิชาการและบทวิจารณ์* (กรุงเทพฯ: คมบาง, 2548), 209-217.

¹⁹ Chetana Nagavajara, “The Death of an Orchestra: The Concertgebouw Must Not Die”, **Bridging Cultural Divides**, (Nakorn Pahtom: Faculty of Arts, Silpakorn University, 2014), 522-523.

²⁰ เจตนา นาควัชระ, “จาก อริสโตเติล ผ่าน ไชคอฟสกี มาสู่ ยาซากิ: หรือ ประสบการณ์ทางดนตรีที่อธิบายได้ยาก” และ Chetana Nagavajara, “Confessions of a Recanter”, เผยแพร่ใน <http://www.thaicritic.com/?p=3792>.

²¹ เรื่องเดียวกัน,

²² เจตนา นาควัชระ, **วัฒนธรรมสำนัก: รากฐานของอุดมศึกษาไทย**, (กรุงเทพฯ: สถาบันคลังสมองแห่งชาติ, 2559), 154.

